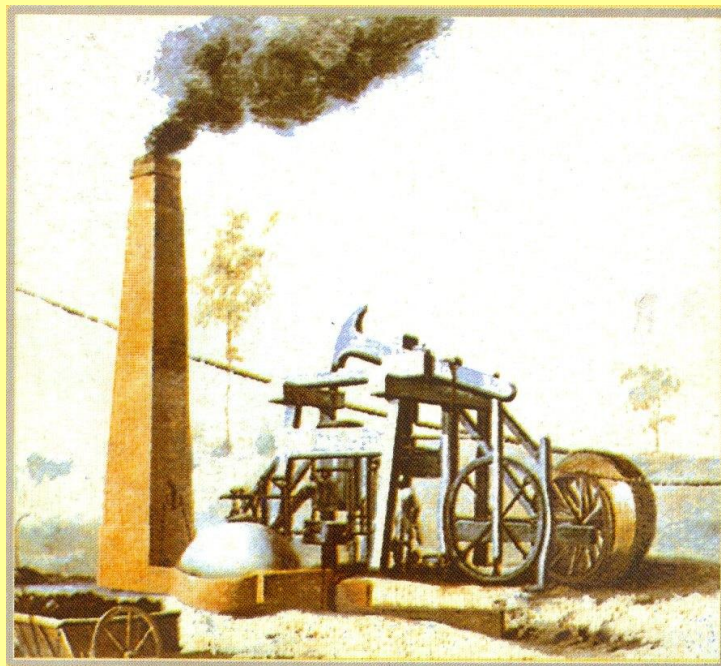

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**

**Ιστορία του Μεσαιωνικού και
του Νεότερου Κόσμου 565-1815**

**Β΄ Γενικού Λυκείου
(Γενικής Παιδείας)**

**Τόμος
4ος**

Ιστορία του Μεσαιωνικού Και του Νεότερου Κόσμου 565-1815

**Β΄ Ενιαίου Λυκείου
Γενικής Παιδείας**

**Τόμος 4ος
1η έκδοση**

Συγγραφική ομάδα

**Ιωάννης Δημητρούκας, δρ. Ιστορίας
Θουκυδίδης Ιωάννου, δρ. Ιστορίας,
Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων
Κώστας Μπαρούτας, δρ. Αισθητικής
- Ιστορίας Τέχνης**

Επιστημονικός Επόπτης

**Ταξιάρχης Γ Κόλιας, Καθ. του Βίου
και Πολιτισμού των Βυζαντινών της
Φιλοσ. Σχολής του Πανεπ. Αθηνών**

Υπεύθυνος για το Παιδ. Ινστιτούτο:

**ΙΩΣΗΦ ΠΕΡΑΚΗΣ, δρ Φιλ.,
Πάρεδρος του Π.Ι.**

Επιτροπή αξιολόγησης

**Ιωάννης Ε. Βρεττός, Καθηγητής
του Παν/μίου Αθηνών
Μιχαήλ Παπαστυλιανού, μ. δ.
Ιστορικός., εκπαιδευτικός Δ.Ε.
Αθανάσιος Χρήστου, δρ. , εκπ. Δ.Ε.**

Ομάδα αναθεώρησης

Γεώργιος Δάλκος, δρ. Παιδαγωγικής,
Πάρεδρος με θητεία του Π.Ι.

Δημήτριος Γιαννακόπουλος, δρ.
Ευρωπαϊκής Ιστορίας, εκπ/κός. Δ.Ε.

Αντώνιος Μαστραπάς, δρ.

Αρχαιολογίας. εκπαιδευτικός Δ.Ε

Βασιλική Σακκά, μ.δ. Ιστορίας,

εκπαιδευτικός Δ.Ε.

Επιτροπή αξιολόγησης της αναθεώρησης

Γεώργιος Μοσχόπουλος, Αναπληρ.

Καθηγητής Νεότερης Ελληνικής
Ιστορίας Παν. Πατρών

Μαρία Ντούρου–Ηλιοπούλου, Επίκ.

Καθηγήτρια Ιστορίας Μέσων-

Νεοτέρων Χρόνων Παν. Αθηνών

Γεώργιος Σιμπιλίρης, δρ. Νεότερης

Ιστορίας, εκπαιδευτικός Δ.Ε.

Χαρά Δημητρακοπούλου,

εκπαιδευτικός Δ.Ε.

Εποπτεία και συντονισμός
αναθεώρησης

Αναστασία Κυρκίνη-Κούτουλα, δρ.
Ιστορίας Σύμβουλος του Π.Ι

Καλλιτεχνική επιμέλεια
Τμήμα γραφιστών του ΟΕΔΒ

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

Ομάδα Εργασίας Υπουργείου
Παιδείας, δια Βίου Μάθησης
και Θρησκευμάτων

(Αθηνά Χριστοπούλου)
(Επιμέλεια: Δήμητρα Τζώρτζη)

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**

**Ιωάννης Δημητρούκας
Θουκυδίδης Ιωάννου
Κώστας Μπαρούτας**

**Ιστορία του Μεσαιωνικού
Και του Νεότερου Κόσμου
565-1815**

**Β΄ Ενιαίου Λυκείου
Γενικής Παιδείας**

Τόμος 4ος

2. Ο Μεσαιωνικός δυτικός πολιτισμός

α. Γράμματα, επιστήμες, τεχνολογία

Τα μοναστήρια ως πνευματικά κέντρα. Στη δυτική Ευρώπη, μέχρι τα μέσα του 9ου αιώνα, περίπου, οι μόνοι χώροι όπου μπορούσαν να καλλιεργηθούν τα γράμματα και οι τέχνες ήταν τα μοναστήρια και οι αυλές των βασιλιάδων. Συνήθως οι μονές διέθεταν βιβλιοθήκη, όπου οι μοναχοί γραφείς αντέγραφαν τη Βίβλο, πατερικά κείμενα, χρονικά, βιογραφίες Αγίων, επιστημονικά και ποιητικά έργα της λατινικής γραμματείας και γερμανικά ηρωικά άσματα. Στα ιδιότυπα αυτά μοναστικά σχολεία μπορούσε κανείς να λάβει λόγια ή θρησκευτική παιδεία. Γι αυτό, δεν φαίνεται να είναι τυχαίο

ότι πολλοί από τους μοναχούς προέρχονταν από τις οικογένειες των ευγενών. Η αρχή των πνευματικών δραστηριοτήτων στα μοναστήρια της δυτικής Ευρώπης τοποθετείται περίπου στο 650.

Κληρικοί είναι και οι κυριότεροι εκπρόσωποι της πνευματικής ζωής, όπως ο Γρηγόριος, επίσκοπος της γαλατικής πόλης Τουρ (6ος αι.), ο οποίος θεωρείται ο μεγαλύτερος ιστορικός της μεσαιωνικής Δύσης, μετά την πτώση της Ρώμης, και ο Ισίδωρος, επίσκοπος της Σεβίλλης (6ος-7ος αι.), ο οποίος θεωρείται πρόδρομος της Καρολίδειας Αναγέννησης.

Η Καρολίδεια Αναγέννηση. Στην εποχή του Καρλομάγνου η Ευρώπη γνωρίζει μια αξιοσημείωτη πνευματική ανθηση, με κέντρο την αυλή του. Στην πρωτεύουσά του, το

Ακυίσγρανο (σημερινό Άαχεν), ο αυτοκράτορας ίδρυσε ένα είδος Ακαδημίας, όπου συγκεντρώνονταν συγγραφείς, ποιητές, καλλιτέχνες, θεολόγοι και φιλόσοφοι, αρχιτέκτονες και μουσικοί, προερχόμενοι από όλη την Ευρώπη, και συζητούσαν για θέματα εκκλησιαστικά, καλλιτεχνικά και επιστημονικά. Στο αυτοκρατορικό αυτό Διδακτήριο δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στην αντιγραφή βιβλίων και καθιερώθηκε ένα νέο είδος γραφής, περισσότερο ευανάγνωστης, η καρολίδεια μικρογράμματη γραφή. Εκεί ανακαλύφθηκαν τα κείμενα της λατινικής λογοτεχνίας και χρησιμοποιήθηκαν ως πρότυπα στην ποίηση, ενώ η ρωμαϊκή τέχνη επηρέασε αποφασιστικά τους καλλιτέχνες της αυλής του Καρόλου.

Εκεί ακόμη διδάσκονταν αρχαίες γλώσσες, ρητορική, γεωμετρία, γεωγραφία, μουσική κ.ά, ενώ ο αυτόκράτορας διέταξε την ίδρυση σχολείων στην επικράτειά του. Η μικρής διάρκειας αυτή πνευματική κίνηση, η οποία σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στην ευρεία αντίληψη και διορατικότητα του Καρλομάγνου, δικαιολογημένα ονομάστηκε **Καρολίδεια Αναγέννηση.**

Μουσικοί στη μεσαιωνική Δυτική Ευρώπη. Μικρογραφία από την εικονογραφημένη εγκυκλοπαίδεια του 9ου αι. De rerum natura (Για τη φύση των πραγμάτων), που συνέγραψε ο αρχιεπίσκοπος Ραβάνος Μαύρος (Rhabanus Maurus, 784-856) και αποτελεί σημαντική πηγή για τη Μεσαιωνική Ιστορία της Ευρώπης.

Σελίδα από καρολίδειο χειρόγραφο
τον 9ου αι., όπου απεικονίζονται
θεατρικές μάσκες. Τέμπερα σε
περγαμνή. Βιβλιοθήκη Βατικανού.

Η παιδεία του Καρλομάγνου

Κατά τη διάρκεια του γεύματος άκουγε λίγη μουσική και κάποιο ανάγνωσμα. Του διάβαζαν ιστορικές αφηγήσεις για τα μεγάλα γεγονότα της αρχαιότητας. Αγαπούσε πολύ τα έργα του αγίου Αυγουστίνου και ιδιαίτερα την πολιτεία του θεού. Η μητρική του γλώσσα δεν του αρκούσε, γι' αυτό αφοσιώθηκε στην εκμάθηση ξένων γλωσσών και έμαθε τόσο καλά τα λατινικά, ώστε εκφραζόταν καλύτερα με αυτά παρά με τη μητρική του γλώσσα. Δεν συνέβαινε το ίδιο με τα ελληνικά που περισσότερο τα καταλάβαινε παρά τα μιλούσε. Επιχείρησε, επίσης, να γράψει, αλλά μ' αυτό καταπιάστηκε πολύ αργά και τα αποτελέσματα ήταν πενιχρά. Εγινάρδος (770-840), Η ζωή του Καρλομάγνου.

**Ντομένιχο ντι Μιχελίνο (1417-1491).
Ο Δάντης και η Ουράνια Πόλη,
τοιχογραφία στον καθεδρικό ναό της
Φλωρεντίας. Απεικονίζεται ο
ποιητής με φόντο τα οράματα από
το Υπερέραν που περιγράφονται
στη Θεία Κωμωδία.**

Η Λογοτεχνία. Κατά τους πρώτους αιώνες του Μεσαίωνα όλα τα συγγράμματα στη δυτική Ευρώπη γράφονται στα Λατινικά. Την περίοδο αυτή δεν υπάρχουν σημαντικοί επώνυμοι ποιητές. Το πιο αξιόλογο αγγλοσαξονικό ποιητικό έργο του 7ου αιώνα είναι το έπος Μπέογουλφ, που δίνει σημαντικές πληροφορίες για τον πολιτισμό της εποχής του. Στη γαλλική γλώσσα μόλις στα μέσα του 9ου αιώνα άρχισαν να γράφονται τα πρώτα κείμενα, που ήταν Βίοι Αγίων. Κατά το 12ο αιώνα γράφονται ορισμένα αξιόλογα έργα στις εθνικές γλώσσες, όπως το Άσμα του Ρολάνδου, στη γαλλική δημώδη γλώσσα, και το έπος των Νιμπελούγκεν στη γερμανική γλώσσα.

Κατά το 13ο και 14ο αιώνα στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες

διαβάζονται κυρίως τα ιπποτικά έμμετρα μυθιστορήματα, που ως κεντρικό θέμα έχουν τον έρωτα. Το πρόβλημα όμως στη λογοτεχνική παραγωγή έχει η Ιταλία, όπου η λογοτεχνία γνωρίζει πραγματική αναγέννηση. Στο μεγαλύτερο πνευματικό κέντρο, τη Φλωρεντία, ζουν και δημιουργούν τρεις μεγάλοι ιταλοί ποιητές: ο Δάντης (1263-1321), ο Πετράρχης (1304-1374) και ο Βοκκάκιος (1313-1375). Η Θεία Κωμωδία του Δάντη θεωρείται ένα από τα μεγαλύτερα έργα της παγκόσμιας ποίησης. Ο Πετράρχης έγινε γνωστός για τα λατινικά και ιταλικά Λυρικά του ποιήματα και ο Βοκκάκιος για το Δεκαήμερο, συλλογή διηγημάτων, όπου καυτηριάζεται η υποκρισία των ηθών της εποχής και τονίζεται η χαρά της ζωής και του έρωτα.

Η Επιστήμη και η Τεχνολογία.
Μεγάλη σημασία για την πορεία των επιστημών στη δυτική Ευρώπη έχει η ίδρυση των πανεπιστημίων, λίγο πριν από το τέλος του 12ου αιώνα. Τα πρώτα πανεπιστήμια ιδρύθηκαν στην Μπολόνια, την Οξφόρδη και το Παρίσι με την υποστήριξη αλλά και τον έλεγχο της Εκκλησίας. Οι αντιπαραθέσεις για επιστημονικά θέματα και θεολογικά ζητήματα, στο πλαίσιο των πανεπιστημίων, προκάλεσαν την ανάγκη να ερευνηθεί ο φυσικός κόσμος, γεγονός που αποτέλεσε σταθμό στην πνευματική πορεία της Ευρώπης και συντέλεσε στην αναγέννηση των γραμμάτων και των τεχνών.

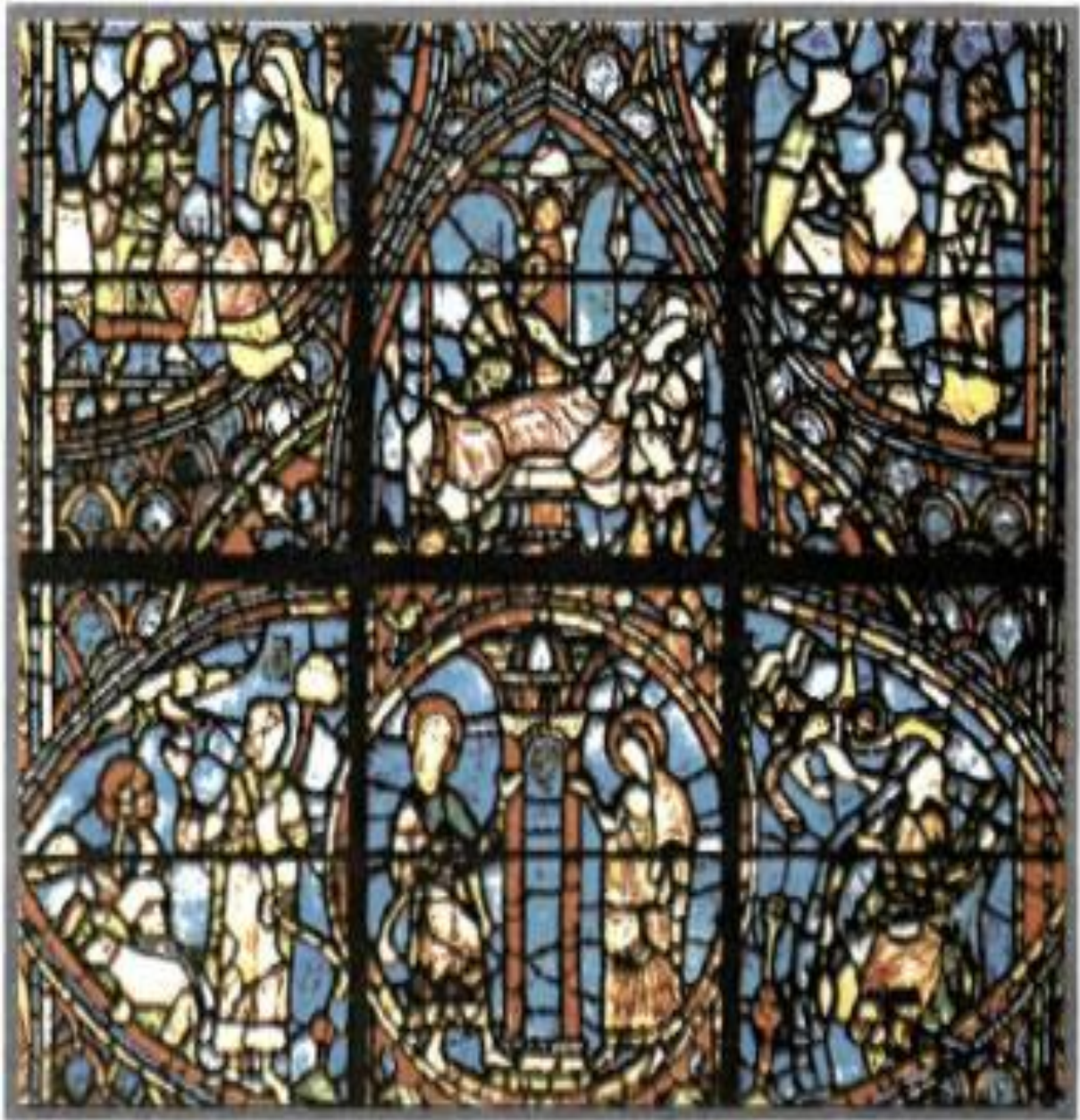
Κατά το 13ο αιώνα επικρατεί η μορφή του ιταλού θεολόγου **Θωμά Ακινάτη, ο οποίος στα έργα του επιχειρεί να συμβιβάσει την παλαιά γνώση με το δόγμα, προσαρμόζοντας τον Αριστοτέλη στις ανάγκες της χριστιανικής πίστης. Όμως, το πιο ρηξικέλευθο πνεύμα της εποχής αυτής και προάγγελος της νέας εποχής στην επιστήμη υπήρξε ο άγγλος φιλόσοφος και μελετητής του Αριστοτέλη **Ρογήρος Βάκων** (1214-1274), που κατόρθωσε να απελευθερωθεί από τη σχολαστική φιλοσοφία και να προαναγγείλει την πειραματική μέθοδο στην επιστήμη.**

Οι τεχνολογικές πρόοδοι ήταν ελάχιστες στη διάρκεια του Μεσαίωνα και οι περισσότερες από αυτές έγιναν κατά τους τελευταίους αιώνες. Αρκετές από αυτές με τη

**γεωργική παραγωγή και αποτε-
λούν βελτίωση γνωστών μεθόδων
εκμετάλλευσης της δύναμης του
αέρα ή του νερού, όπως για παρά-
δειγμα οι νερόμυλοι. Η τεχνική της
υαλογραφίας (βιτρώ) αναπτύσσε-
ται από το 12ο αιώνα, υπηρετώντας
εκκλησιαστικές κυρίως ανάγκες, ό-
πως και η τεχνική της υαλογραφίας
(βιτρώ) αναπτύσσεται από τον 12^ο
αιώνα, υπηρετώντας εκκλησιαστι-
κές κυρίως ανάγκες, όπως και η τε-
χνική της ελαιογραφίας. Η πιο ση-
μαντική τεχνολογική πρόοδος είναι
ίσως η εφεύρεση του πυροβόλου
όπλου κατά τον 14^ο αιώνα.**

**Διδασκαλία σε Πανεπιστήμιο (14ο
αι.). Δημοτική Βιβλιοθήκη του
Καμπρέ.**

**Η ζωή της Παρθένου, βιτρό,
παράθυρο τον καθεδρικού ναού της
Σαρτρ (1194-1260).**

Η χρήση των πυροβόλων όπλων από το 14ο αι. άλλαξε σημαντικά την πολεμική τακτική. Στην εικόνα, το πυροβολικό σε δράση κατά την πολιορκία της Ορλεάνης.

Μικρογραφία από χειρόγραφο του 15ου αι. Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη.

Η σχέση Επιστήμης και Θρησκείας

Όπως ο αστρολόγος και ο φυσικός φτάνουν στο ίδιο συμπέρασμα ότι η Γη είναι στρογγυλή, ο αστρολόγος βασισμένος στα μαθηματικά, δηλ. κάνοντας αφαίρεση της ύλης, ο φυσικός πάλι με υπολογισμούς στηριγμένους στην ύλη, έτσι και τίποτα δεν εμποδίζει τα ίδια γεγονότα (που πραγματεύονται τα φιλοσοφικά συστήματα, σύμφωνα με τα οποία γίνονται γνωστά με το φως του φυσικού λόγου) να τα διερευνά και μια άλλη επιστήμη και να τα κάνει γνωστά χάρη στο φως της θείας Αποκαλύψεως.

Θωμάς Ακινάτης, στο: Ζ.Ν. Τσιρπανλής, Η Δυτική Ευρώπη στους Μεσους Χρόνους, σελ. 199.

β. Η Τέχνη

Στη δυτική Ευρώπη, η εποχή μέχρι τον Καρλομάγνο είναι περίοδος αβεβαιότητας και αναζητήσεων, όσον αφορά την τέχνη, γι' αυτό είναι δύσκολο να διακρίνουμε μεγάλα έργα και να τα εντάξουμε σε κάποιο καλλιτεχνικό ύφος. Ωστόσο, όπως όλοι οι λαοί, το ίδιο και τα γερμανικά φύλα είχαν δική τους τέχνη, πριν αρχίσουν τη μεγάλη μετανάστευσή τους. Τα στοιχεία της καλλιτεχνικής τους παράδοσης δεν τα περιφρόνησαν, αλλά τα διασταύρωσαν με την ελληνορωμαϊκή και βυζαντινή τέχνη, ενώ αργότερα δέχτηκαν την ευεργετική επίδραση και της αραβικής. Η περίοδος των μεγάλων αναζητήσεων, της αβεβαιότητας και της ρευστότητας στη δυτική Ευρώπη κλείνει στα μέσα του 11ου

**αιώνα με την εμφάνιση της ρομα-
νικής αρχιτεκτονικής, η οποία εί-
ναι η πρώτη σαφώς δυτικοευρω-
παϊκή τέχνη. Από τα μέσα του 11ου
αιώνα η δυτικοευρωπαϊκή τέχνη
αποκτά τη δική της ταυτότητα. Πα-
ράγοντες που συνέβαλαν στην εξέ-
λιξη της θρησκευτικής τέχνης είναι
η ανερχόμενη παπική δύναμη και ο
θρησκευτικός ενθουσιασμός των
πιστών.**

Η σκηνή του Νιπήρα. Μικρογραφία από το Ευαγγέλιο του 'Οθωνος Γ', περίπου 1000, Μόναχο, Βαυαρική Κρατική Βιβλιοθήκη.

Η Αρχιτεκτονική

Η ιουστινιάνεια αρχιτεκτονική, κυρίως ο ναός της Αγίας Σοφίας, επηρέασε σημαντικά την προκαρολίδεια αρχιτεκτονική. Ο Καρλομάγνος έκτισε το σημαντικότερο ίσως ναό της εποχής του, το παρεκκλήσιο των ανακτόρων του στο Άαχεν, κατά το αρχιτεκτονικό σχέδιο του Αγίου Βιταλίου στη Ραβέννα και του ναού των Αγίων Σέργιου και Βάκχου στην Κωνσταντινούπολη. Οι βυζαντινές επιδράσεις συνεχίζονται και κατά τους επόμενους αιώνες, μέχρι την εμφάνιση του ρομανικού και του γοθτικού ρυθμού.

Ο ρομανικός ρυθμός έχει ως αφετηρία τη ρωμαϊκή βασιλική και κύρια χαρακτηριστικά του είναι η συμπαγής και στέρεη δομή, οι αψίδες, τα ημικυκλικά τόξα και οι λίθι-

νοι θόλοι, οι πύργοι των κωδωνοστασίων, η χρήση της γλυπτικής του ανθρώπινου σώματος, κυρίως στο εξωτερικό του ναού, και οι τοιχογραφίες στο εσωτερικό. Εντυπωσιακό παράδειγμα ρομανικού ρυθμού στην Ιταλία είναι η μητρόπολη της Πίζας με το περίφημο κεκλιμένο κωδωνοστάσιό της (12ος αι.).

Ο γοτθικός ρυθμός έχει ως κύρια χαρακτηριστικά το μεγάλο ύψος, τα τεθλασμένα και οξυκόρυφα τόξα, τη χρησιμοποίηση εξωτερικών τοξοτών αντηρίδων για τη στήριξη των τοίχων, τα μεγάλα παράθυρα που επιτρέπουν τον καλύτερο φωτισμό των ναών και διακοσμούνται με υαλογραφήματα, τα οποία παίρνουν τη θέση των τοιχογραφιών. Περίφημοι γοτθικοί ναοί είναι η Παναγία των Παρισίων (12ος αι.), οι καθεδρικοί ναοί της Σαρτρ

**(12ος -13ος αι.), της Ρενς, της Κο-
λωνίας (13ος αι.) και πολλοί άλλοι,
γιατί ο ρυθμός γνώρισε τεράστια ε-
ξάπλωση στις χώρες της Δυτικής
Ευρώπης, βόρεια των Άλπεων,
μέχρι το 19ο αιώνα.**

Ο ενθουσιασμός των πιστών στην ανοικοδόμηση των γοθθικών ναών

Συντεχνίες έγιναν κατά μίμηση αυτής που συστάθηκε στο ναό της Σαρτρ. Εβλεπες χιλιάδες πιστούς, άνδρες και γυναίκες, να μπαίνουν στο ζυγό και να σέρνουν βαριά κάρα φορτωμένα με όλα τα αναγκαία για τους εργάτες, ξύλα ασβέστη, κρασί, σιτάρι, λάδι. Ανάμεσα σ' αυτούς τους εθελοντές υπάρχουν ισχυροί άρχοντες και ευγενικής καταγωγής γυναίκες. Μεταξύ τους βασιλεύει απόλυτη πειθαρχία και βαθιά σιγή. Τη νύχτα σχηματίζουν στρατόπεδο με τα κάρα τους, που τα φωτίζουν με κεριά και ψάλλουν εκκλησιαστικούς ύμνους. Μαζί τους

οδηγούν και τους αρρώστους με την ελπίδα να γιατρευτούν. Οι καρδιές τους είναι ενωμένες. Αν ανάμεσά τους υπάρχει κάποιος τόσο σκληρός που να μη συγχωρεί τους εχθρούς του, η προσφορά του απομακρύνεται από το κάρρο, γιατί θεωρείται ακάθαρτη, και ο ίδιος διώχεται προσβλητικά από την κοινωνία του αγίου λαού.

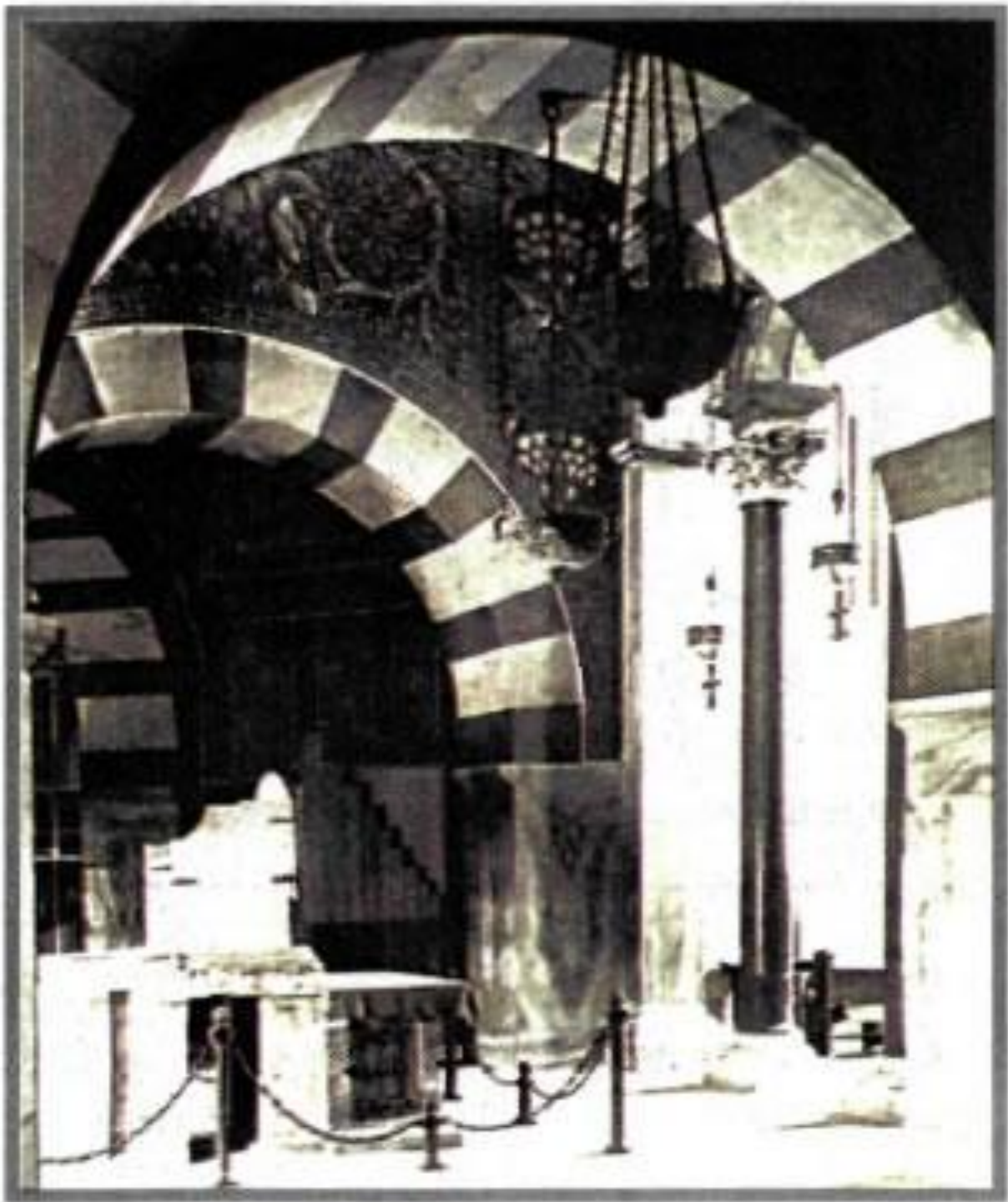
Επιστολή του Αιμόν, ηγουμένου του Saint- Pierre- sur - Dives, που γράφτηκε το 1145, στο : E. Male, Notre- Dame de Chartes, σελ. 25-26.

Η γοτθική τέχνη: τέχνη της πόλης

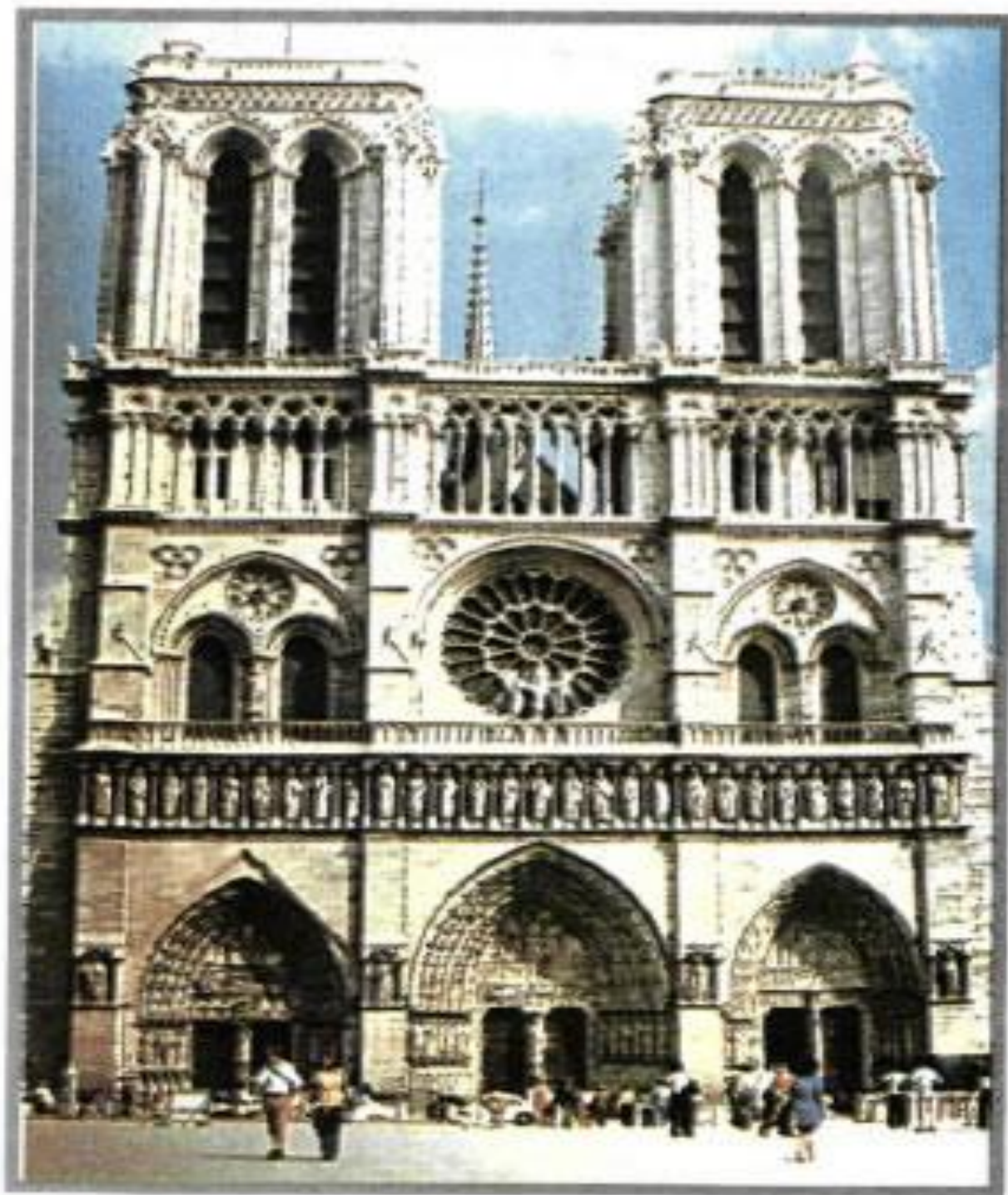
Η τέχνη των γοτθικών καθεδρικών ναών είναι τέχνη της πόλης και της αστικής τάξης, σε αντιδιαστολή με τη μοναστηριακή κι αριστοκρατική

ρομανική τέχνη είναι της πόλης και της αστικής τάξης με την έννοια ότι οι λαϊκοί έπαιρναν όλο και μεγαλύτερο μέρος στο χτίσιμο των μεγάλων καθεδρικών ναών, ενώ η καλλιτεχνική επίδραση του κλήρου μειωνόταν αντίστοιχα, κι επειδή η ανέγερση των εκκλησιών αυτών είναι αδιανόητη δίχως τον πλούτο των πόλεων, με κόστος πολύ μεγαλύτερο από τους πόρους κάθε μεμονωμένου ιεράρχη.

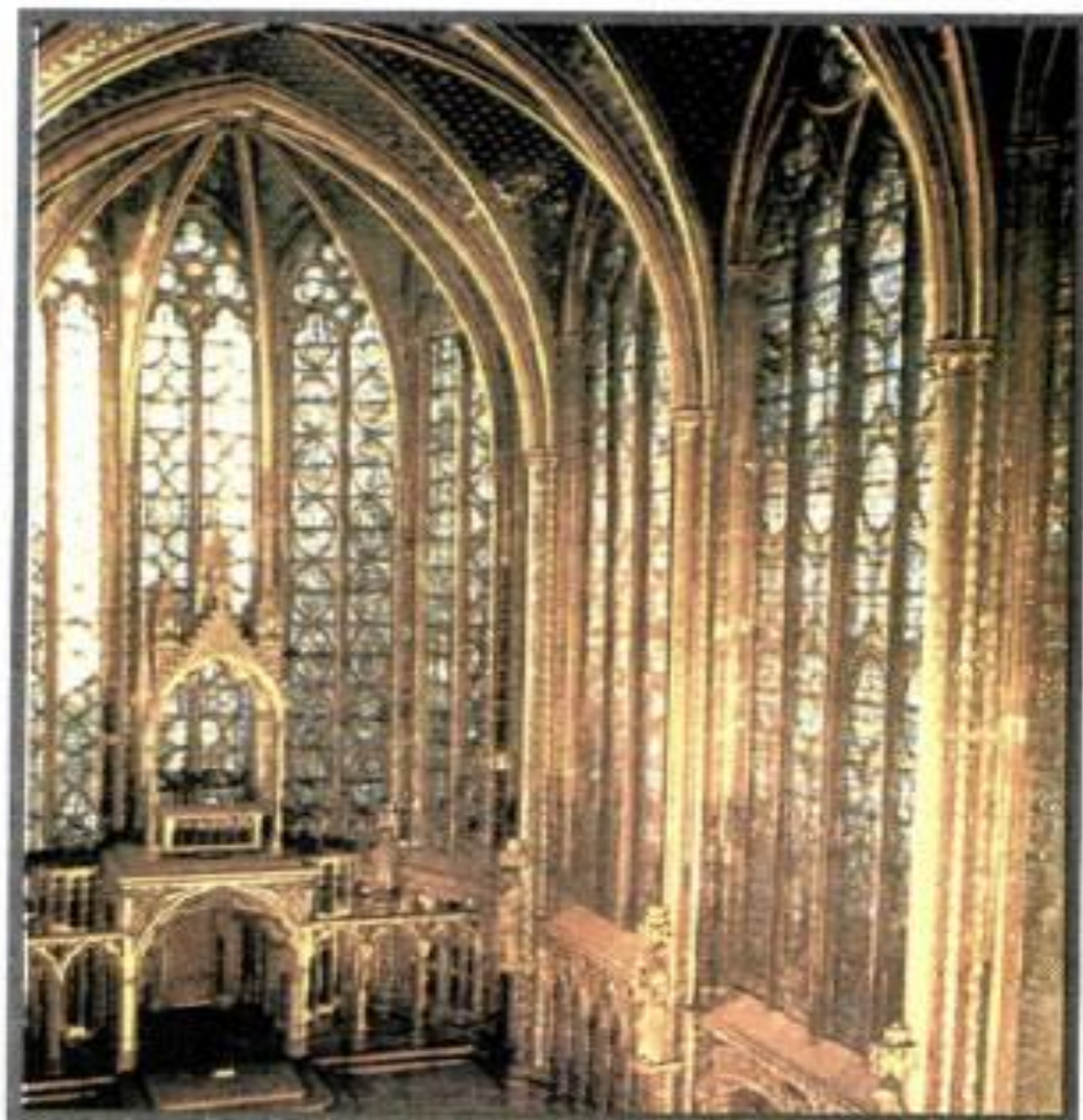
Α. Χάουζερ, Κοινωνική ιστορία της τέχνης, τόμ. Α, 254- 255.

**Ο θρόνος τον Καρλομάγνου στο
παρεκκλήσιο των ανακτόρων στο
Άαχεν.**

Η Παναγία των Παρισίων, 13ος αι.

**Τα διακοσμημένα με
αριστουργηματικά υαλώματα
παράθυρα της Sainte-Chapelle στο
Παρίσι (ολοκληρώθηκε το 1250).**

Η Γλυπτική

Η βυζαντινή επιρροή είναι εμφανής σε πολλά έργα μικρογλυπτικής και μεταλλοτεχνίας της μεσαιωνικής τέχνης της δυτικής Ευρώπης. Η δυτική τέχνη φαίνεται ότι κατά το μεγαλύτερο μέρος του Μεσαίωνα δέχθηκε την επιρροή της βυζαντινής και ως προς την έλλειψη ενδιαφέροντος για τη μνημειακή γλυπτική. Έτσι, γλυπτό διάκοσμο αποκτούν οι ναοί στη Δύση ουσιαστικά από την εποχή που αρχίζει να επικρατεί ο ρομανικός ρυθμός. Από το 13ο αιώνα η γοτθική γλυπτική δημιουργεί έργα επηρεασμένα κυρίως από την ελληνιστική τέχνη, αποδίδοντας με θεατρικό τρόπο τις σκηνές και εκφράζοντας αμεσότερα και εντονότερα τα ανθρώπινα συναισθήματα.

Ο Χριστός ως Κριτής, αριστούργημα της ρομανικής γλυπτικής. Autun (Γαλλία), καθεδρικός ναός Saint Lazare, 12ος αι.

**Ελεφάντινο κάλυμμα
βιβλίου, προερχόμενο από
το εργαστήριο της Αυλής
του Καρλομάγνου, αρχές
9ου αι Ναρμπόν
(Γαλλία). Θησαυροφυλάκιο
του καθεδρικού ναού.**

**Καθεδρικός ναός της Σαρτρ,
δυτική πρόσοψη, κεντρική
πύλη. Στα γλυπτά απεικονίζονται
άγγελοι και γέροντες της
Αποκάλυψης.**

Η Ζωγραφική

Στο μεγαλύτερο μέρος του μεσαίωνα η ευρωπαϊκή ζωγραφική είναι επηρεασμένη από τη βυζαντινή, όπως φαίνεται από τις μικρογραφίες των εκκλησιαστικών χειρογράφων. Κατά το 13ο αιώνα, παρατηρείται στην ευρωπαϊκή ζωγραφική εκκοσμίκευση των θρησκευτικών θεμάτων, στα οποία αντανακλάται η φεουδαρχική κοινωνική δομή και η αναπτυσσόμενη αστική τάξη. Παρατηρείται ακόμη η προσπάθεια να αποδοθούν με πιο φυσικό τρόπο οι μορφές, γεγονός που δικαιολογεί το δανεισμό στοιχείων από την κλασική αρχαιότητα. Έτσι μειώνεται η ακαμψία των μορφών, ενώ δίνεται έμφαση στην απόδοση των συναισθημάτων. Η τάση αυτή εξαπλώνεται σε όλη την Ευρώπη κατά το 14ο αιώνα και είναι γνωστή ως

γοθικός ρυθμός. Την περίοδο αυτή εμφανίζεται ο Τζιόττο (1266-1337), ένας από τους μεγαλύτερους ζωγράφους στην ιστορία της τέχνης, που απομακρύνεται τόσο από τη βυζαντινή παράδοση όσο και από τη γοθική ζωγραφική και σηματοδοτεί την αρχή της νεότερης ζωγραφικής. Τα έργα του χαρακτηρίζονται από πρωτοτυπία και αυθορμητισμό.

Η θέση του Τζιόττο στην Κοινωνία

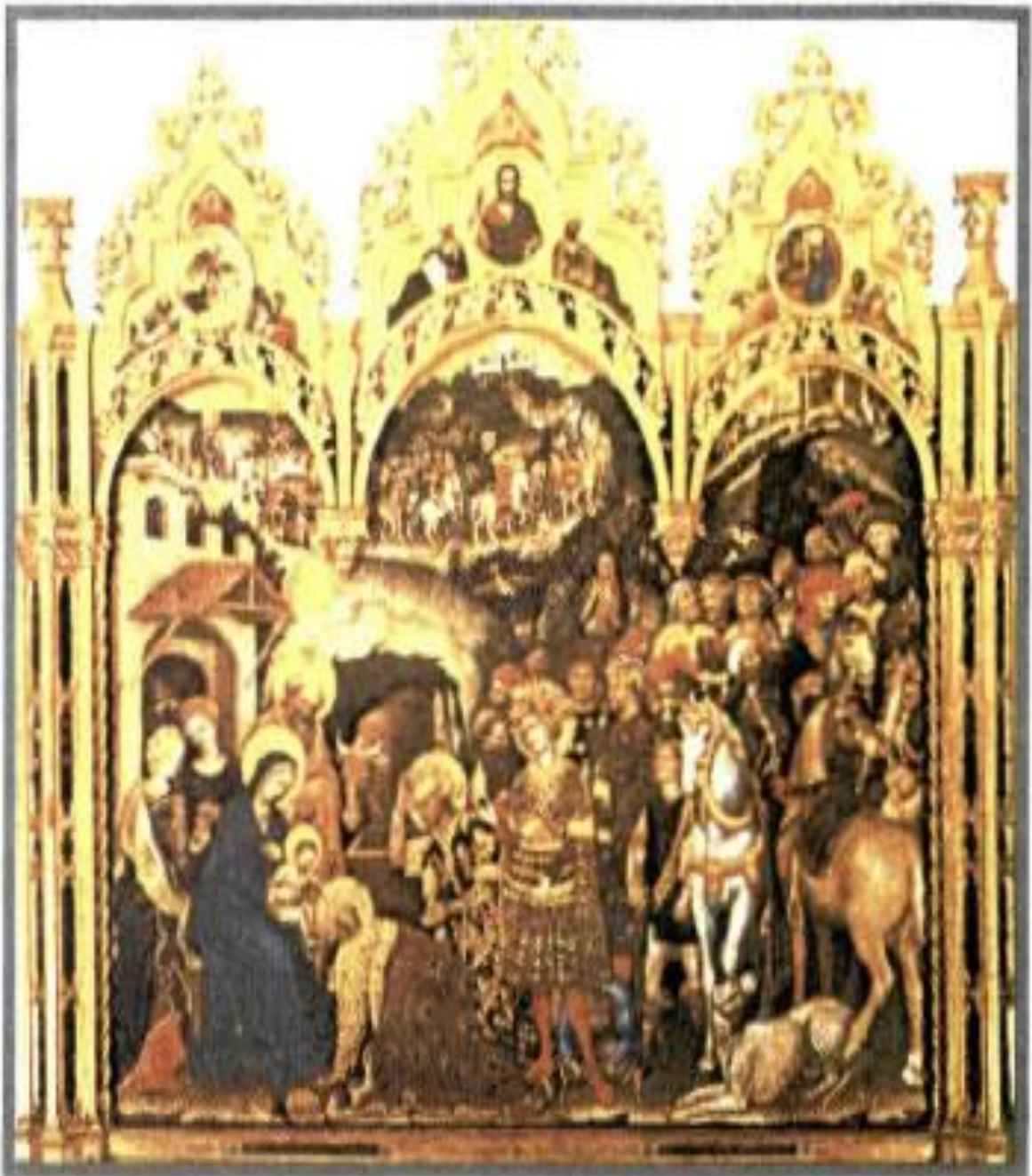
Η φήμη του Τζιόττο απλώθηκε παντού. Οι Φλωρεντινοί ήταν περήφανοι γι' αυτόν. Ενδιαφέρονταν για τη ζωή του και ήταν πολλά τα ανέκδοτα που κυκλοφορούσαν για το πνεύμα του και την επιδεξιότητά του. Και αυτό ήταν κάτι καινούργιο. Τίποτα τέτοιο δεν είχε συμβεί ως

τότε. Ακόμη και οι ίδιοι οι καλλιτέχνες δεν ενδιαφέρονταν και τόσο ν' αποκτήσουν φήμη. Πολύ συχνά δεν υπόγραφαν και τα έργα τους. Και από αυτή επίσης την άποψη, ο φλωρεντινός Τζιόττο εγκαινιάζει ένα εντελώς νέο κεφάλαιο στην ιστορία της τέχνης. Από εκεί και πέρα η ιστορία της τέχνης, αρχικά στην Ιταλία και αργότερα σε άλλες χώρες, είναι η ιστορία των μεγάλων καλλιτεχνών.

**Ε. Η. Γκόμπριτς, Ιστορία της Τέχνης,
σελ. 153-154.**

**Τζιόττο, Ο Επιτάφιος Θρήνος,
τοιχογραφία, Παρεκκλήσιο της
Αρένας, Πάδουα. Ολοκληρώθηκε
μάλλον το 1306.**

**Τζεντίλε ντα Φαμπιάνο (1370-1427),
Η προσκύνηση των Μάγων, 1423,
Φλωρεντία, Πινακοθήκη Ουφίτσι.
Χαρακτηριστικό έργο τον διεθνούς
γοθτικού ρυθμού,**

που κυριαρχούσε στην Ευρώπη ως το 1450 περίπου. Ο πίνακας αποδεικνύει τη μεγάλη αλλαγή στην απόδοση των θρησκευτικών θεμάτων. Το θέμα της Γέννησης περιορίζεται σε σπουδαιότητα και τονίζεται το κοσμικό στοιχείο με την απεικόνιση της κοινωνίας των αριστοκρατών και των αστών.

Ερωτήσεις

1. Γιατί οι 13ος και 14ος αιώνες αποτελούν σταθμό για την ιταλική λογοτεχνία;

2. Από τους μεγάλους στοχαστές της Δύσης Θωμά Ακινάτη και Ρογήρο Βάκωνα ποιος ήρθε σε ρήξη με το μεσαιωνικό πνεύμα και γιατί θεωρείται πρωτοπόρος στην επιστήμη;

3. Με βάση ποια στοιχεία εξηγείται ο χαρακτηρισμός της εποχής του Καρλομάγνου ως περιόδου πολιτιστικής αναγέννησης;

4. Ποια σημαντική αλλαγή σημειώνεται στα μέσα του 11ου αι. στην εξέλιξη του δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού;

5. Υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στη βυζαντινή και τη γερμανική εικαστική περιγραφή της σκηνής του Νιπτήρα (Να παρατηρήσετε τις αντίστοιχες εικόνες).

6. Να αναφέρετε τα κυριότερα χαρακτηριστικά του ρομανικού και του γοτθικού ρυθμού.

7. Γιατί ο Τζιόττο θεωρείται πρωτόπóρος ζωγράφος; Συμβουλευτείτε και το σχετικό παράθεμα.

Θέμα για συζήτηση:

Να σχολιάσετε τη συμμετοχή του λαού στην ανοικοδόμηση των γοτθικών ναών με βάση τα παραθέματα.

3. Η Βυζαντινή πολιτισμική παράδοση στους Βαλκανικούς λαούς και τη Ρωσία

Με τον εκχριστιανισμό τους οι Βούλγαροι, οι Σέρβοι και οι Ρώσοι, κατά τον 9ο και 10ο αιώνα, γνώρισαν το βυζαντινό πολιτισμό και επηρεάστηκαν σημαντικά από αυτόν. Την περίοδο αυτή μεταφράστηκε στη σλαβική και τη βουλγαρική γλώσσα το μεγαλύτερο μέρος της βυζαντινής υμνογραφίας, καθώς και βυζαντινά νομικά κείμενα. Πάντως, όπως φαίνεται από τα ρωσικά ιστορικά κείμενα, τα Χρονικά, οι Ρώσοι εμφανίζονται να έχουν ιδιαίτερη πολιτισμική ταυτότητα και να είναι αποστασιοποιημένοι από τα βυζαντινά πρότυπα.

Στο χώρο της τέχνης, Βούλγαροι,

Σέρβοι και Ρώσοι επέδειξαν σχετικά νωρίς καλλιτεχνική ευαισθησία και αξιόλογες κατασκευαστικές ικανότητες. Στα έργα της τέχνης τους διασταυρώνονται η βυζαντινή παράδοση, η πολιτισμική τους ιδιαιτερότητα, δυτικές επιδράσεις, όσον αφορά τους Σέρβους, και ανατολικές, όσον αφορά τους Ρώσους. Κατά τον 11ο αιώνα στη σερβική Αχρίδα κτίστηκαν εντυπωσιακοί ναοί με θαυμάσιες τοιχογραφίες, ενώ το σημαντικότερο ρωσικό μνημείο είναι η Αγία Σοφία του Κιέβου, που διακοσμήθηκε με ψηφιδωτά και τοιχογραφίες από βυζαντινούς καλλιτέχνες. Ο σημαντικότερος από αυτούς ήταν ο Θεοφάνης ο Έλληνας, ο οποίος, όπως προαναφέρθηκε, ανέπτυξε κατά το 14ο αιώνα καλλιτεχνική δραστηριότητα στη Ρωσία, όπου πρόσφερε πολλά στη διαμόρφωση

της ρωσικής ζωγραφικής και είχε μαθητή τον Αντρέι Ρουμπλιόφ, κορυφαίο ρώσο ζωγράφο.

Βυζάντιο και Ρωσία

Δεχόμενοι τη βυζαντινή Ορθοδοξία, οι Ρώσοι θεώρησαν ως δεδομένα τα δόγματα και τους κανόνες, αλλά έμαθαν επίσης από τους Έλληνες ότι τα δόγματα είναι δυνατόν να εκφραστούν σε λειτουργικό κάλλος, σε μουσική, σε πλαστικές τέχνες και σε πρότυπα ασκητικής συμπεριφοράς. Τις πλευρές αυτές του Χριστιανισμού τις αγάπησαν πάνω απ' όλα και τις ανέπτυξαν από πολύ νωρίς με το δικό τους εντόπιο τρόπο.

Ι. Μέγιερντορφ, Βυζάντιο και Ρωσία,
σελ. 56.

Ο Ενταφιασμός του Χριστού, Άγιος Παντελεήμων, Νέρεζι, 12ος αι. Η έκφραση του πάθους και της οδύνης αποτελεί καινοτομία της εποχής, όχι μόνο για τη βυζαντινή, αλλά και για την ευρωπαϊκή ζωγραφική" (Μ. Χατζηδάκης, Ι.Ε.Ε., Θ', σελ. 405).

Η Παναγία του Βλαδιμίρ, η πιο δημοφιλής ρωσική εικόνα και αριστούργημα της βυζαντινής ζωγραφικής, 12ος αι. (Μόσχα, Πινακοθήκη Τρετιάκοφ).

**Ο Ευαγγελισμός. Η μία πλευρά
αμφυπρόσωπης βυζαντινής εικόνας,
γύρω στα 1295, τέμπερα σε ξύλο,
Αχρίδα, Εθνικό Μουσείο. (Η εικόνα
προέρχεται από την Κωνσταντινού-
πολη).**

**Αντρέι Ρουμπλιόφ, Η Αγία Τριάδα,
φορητή εικόνα, γύρω στα 1422-
1427, Μόσχα, Πινακοθήκη
Τρετιάκοφ. Το μόνο έργο που με
βεβαιότητα ανήκει στον Ρουμπλιόφ.
Ο ζωγράφος ταυτίζει την Αγία
Τριάδα με το θέμα της φιλοξενίας**

τον Αβραάμ. Ο Ρουμπλιόφ έχει ήδη απομακρυνθεί από τη βυζαντινή τέχνη και κατακτήσει το προσωπικό του ύφος.

Η Αγία Σοφία του Κιέβου, 1045-1050.

Ερωτήσεις

Ποια η επίδραση της βυζαντινής ζωγραφικής στην εξέλιξη της ρωσική με βάση και το σχετικό παράθεμα;

4. Ο Αραβικός πολιτισμός

α. Η πόλη κέντρο τον αραβικού πολιτισμού

Παρόλο που οι Άραβες ήταν νομαδικός λαός, κέντρο του πολιτισμού τους υπήρξαν οι πόλεις, οι οποίες ήταν πολυάνθρωπες, κατά πολύ μεγαλύτερες από τις σύγχρονές τους ευρωπαϊκές. Το Μεγάλο Τζαμί ήταν το κυριότερο μνημείο της πόλης, κέντρο διδασκαλίας όχι μόνο του ισλαμικού νόμου, αλλά και της αραβικής λογοτεχνίας. Μετά τον 9ο αιώνα στις μεγάλες πόλεις ιδρύθηκαν κρατικά κέντρα έρευνας, ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και νοσοκομεία. Στις πλούσιες αγορές των αραβικών πόλεων πωλούνταν μεταξύ άλλων και πολυτελή προϊόντα τέχνης, φτιαγμένα από υλικά που έρχονταν από μακρινές χώρες

π.χ. ελεφαντόδοντο από την Αφρική, μετάξι από την Κίνα, πολύτιμοι λίθοι από την Ινδία κ.λπ. Οι άραβες τεχνίτες φιλοτέχνησαν λαμπρά έργα μικροτεχνίας.

β. Οι επιστημονικές επιδόσεις των Αράβων

Ο αραβικός πολιτισμός αναπτύχθηκε κυρίως μετά την ολοκλήρωση των αραβικών κατακτήσεων και τη διάσπαση του ενιαίου Χαλιφάτου σε τρία ανεξάρτητα Χαλιφάτα. Η πολιτισμική ανάπτυξη άρχισε στο Χαλιφάτο των Αββασιδών με πρωτεύουσα τη Βαγδάτη, όταν ο χαλίφης Αλ Μαμούν, στις αρχές του 9ου αιώνα, πρωτοστάτησε στη μετάφραση των αρχαίων ελλήνων συγγραφέων. Η ελληνική φιλοσοφία και επιστήμη επηρέασαν αποφασιστικά την εξέλιξη της σκέψης των Αρά-

βων. Χαρακτηριστικό είναι ότι η αρχαία ελληνική φιλοσοφία έγινε γνωστή στη δυτική Ευρώπη μέσω αραβικών μεταφράσεων. Οι σημαντικότεροι Άραβες φιλόσοφοι, Γιακούρ Αλκένδι (9ος αι.), Αβικέννας (11ος αι.) και Αβερρόης (12ος αι.) επηρεάστηκαν κυρίως από την αριστοτελική φιλοσοφία.

Η Φιλοσοφία γνώρισε ιδιαίτερη άνθηση στη Βαγδάτη, όπου ο Αλ Μαμούν ίδρυσε τον Οίκο της Σοφίας, επιστημονικό κέντρο, όπου εργάστηκαν οι σημαντικότεροι μουσουλμάνοι διανοούμενοι, συγγραφοντας δεκάδες φιλοσοφικά συγγράμματα. Ο 12ος αιώνας είναι αντίθετα περίοδος διωγμού της ελεύθερης σκέψης από τους Άραβες ηγεμόνες. Έτσι, το 1150 ο χαλίφης της Βαγδάτης διέταξε να καούν όλα τα φιλοσοφικά έργα του Αβικέννα,

ενώ στη Σεβίλλη το 1194 απαγορεύθηκαν όλα τα φιλοσοφικά έργα του Αβερρόη. Οι υπήκοοι διατάχθηκαν να ρίξουν στην πυρά όλα τα σχετικά συγγράμματα και τα φανατισμένα πλήθη ανταποκρίθηκαν με προθυμία.

Οι επιστημονικές επιδόσεις των Αράβων υπήρξαν σημαντικές, με σπουδαιότερες αυτές στην Ιατρική, τις οποίες εκτιμούσαν ιδιαίτερα και οι Βυζαντινοί. Το 13ο αιώνα, και παρά τη γενική παρακμή που παρατηρείται στον αραβικό κόσμο την εποχή αυτή, έζησε ο Ιμπν Χαλντούν, ο μεγαλύτερος θεωρητικός του αραβικού κόσμου σε οικονομικά θέματα, ταυτόχρονα όμως και μεγάλος ιστορικός.

Οι Άραβες και οι αρχαίοι Έλληνες (Ο Αλ Μαμούν) δημιούργησε σχέσεις με τους βυζαντινούς αυτοκράτορες, τους έκανε πλούσια δώρα και τους παρακάλεσε να του κάνουν δώρο βιβλία φιλοσοφίας που είχαν στην κατοχή τους. Κι εκείνοι του έστειλαν έργα του Πλάτωνα, του Αριστοτέλη, του Ιπποκράτη, του Γαληνού, του Ευκλείδη, του Πτολεμαίου και των άλλων, όποια είχαν. Ο Αλ Μαμούν λοιπόν διάλεξε τους καλύτερους μεταφραστές και τους ανάθεσε να μεταφράσουν αυτά τα έργα με κάθε δυνατή προσοχή. Αφού έγινε η μετάφραση, όσο μπορούσε καλύτερα, ο χαλίφης παρακίνησε τους υπηκόους του να τα διαβάσουν και τους ενθάρρυνε να τα μελετήσουν. Στη συνέχεια της βασι-

λείας αυτού του ηγεμόνα η επιστημονική κρίση αναπτύχθηκε.

Σαΐντ αλ Ανταλουζί (Αραβας ιστορικός. 11ος αι.). Οι κατηγορίες των Εθνών, στο M. Mollat, Ο Μεσαίωνας, σ. 47, (μετάφραση), στο Λ. Τσακτοσίρας κ.ά., σ. 201.

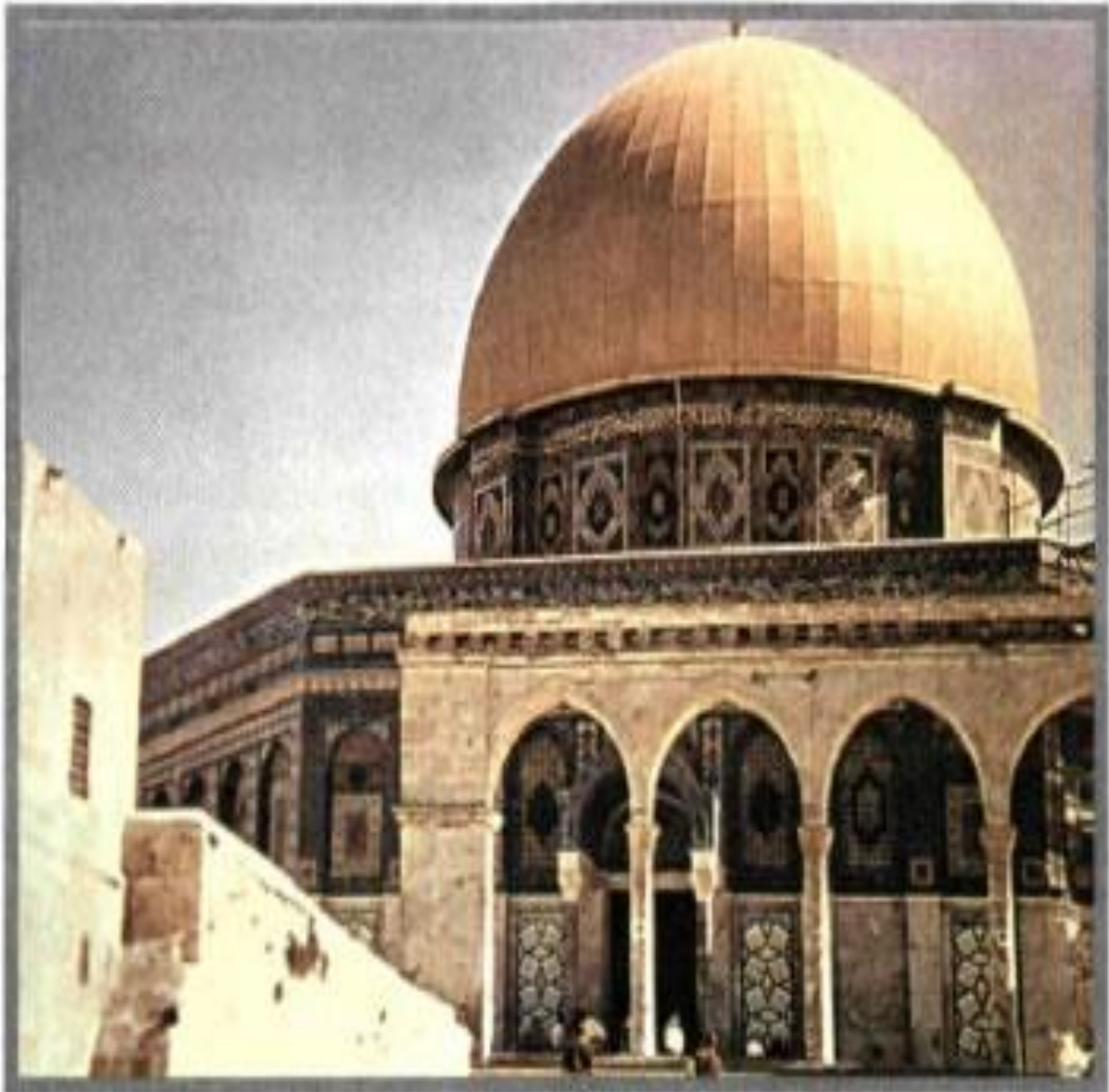
γ. Η αραβική τέχνη

Η αραβική θρησκευτική τέχνη είναι ανεικονική, εφόσον η ισλαμική θρησκεία απαγορεύει την απεικόνιση του θείου. Στη διαμόρφωσή της, η αραβική τέχνη επηρεάστηκε από την τέχνη της Ανατολής και του Βυζαντίου. Σημαντική προσφορά των Αράβων στην παγκόσμια τέχνη είναι τα αραβουργήματα, λεπτές δαντελωτές διακοσμητικές συνθέσεις, με ανεξάντλητη ποικιλία.

Η Αρχιτεκτονική

Το Ισλάμ επέβαλε ομοιομορφία στην αρχιτεκτονική και οι παραλλαγές που υπάρχουν οφείλονται όχι τόσο σε τοπικές ή εθνικές μορφολογικές διαφορές, όσο στις προσωπικές προτιμήσεις των χαλιφών. Τα πιο ενδιαφέροντα κτίσματα είναι τα τζαμιά και τα ανάκτορα. Η αρχιτεκτονική τους είναι απλή: τα τζαμιά αποτελούνται συνήθως από ένα κεντρικό κτίσμα που έχει τη μορφή κύβου, πάνω στον οποίο στηρίζεται ο τρούλος. Τα ανάκτορα είναι συνήθως συγκροτήματα με εσωτερικές αυλές, όπου υπάρχουν κήποι, κρήνες κ.λπ. Δομικό στοιχείο που επικρατεί στην αραβική αρχιτεκτονική είναι τα τεθλασμένα και οξυκόρυφα τόξα, ενώ στη διακόσμηση επικρατούν τα αραβουργήματα.

Από τα πιο ονομαστά μνημεία της αραβικής αρχιτεκτονικής είναι το τέμενος του Ομάρ (7ος αι.) στα Ιεροσόλυμα, το Μεγάλο Τζαμί στην Κόρδοβα της Ισπανίας (8ος αι.) και το Μεγάλο Τζαμί στο Κάιρο (9ος αι.). Στα κορυφαία μνημεία της αραβικής αρχιτεκτονικής συγκαταλέγονται, επίσης, τα ανάκτορα της Αλάμπρας στη Γρανάδα της Ισπανίας, που κτίστηκαν το 13ο αιώνα. Σε αυτό το μεγαλοπρεπές αλλά και κομψό σύνολο ανακτόρων, κήπων, εξωστών και κρηνών, θριαμβεύει ο πλούσιος διάκοσμος με αραβουργήματα.

Το τέμενος του Ομάρ στα Ιεροσόλυμα (691), το αρχαιότερο ισλαμικό αρχιτεκτονικό μνημείο.

Η λεγόμενη κοσμηματοθήκη της Θαμόρα (Ισπανία). Φιλοτεχνήθηκε το 964 κατά παραγγελία τον χαλίφη Αλ Χακάμ Β' (961-976), σοφού Άραβα ηγεμόνα που η βιβλιοθήκη τον περιλάμβανε 400.000 βιβλία.

**Το μιχράμπ (κόγχη προσευχής)
του Μεγάλου Τζαμιού στην Κόρδοβα
(αποπερατώθηκε το 965).**

Ερωτήσεις

- 1. Ποιο το κοινό σημείο μεταξύ της τέχνης της εικονομαχίας και της μουσουλμανικής τέχνης;**
- 2. Ποια είναι τα σπουδαιότερα αραβικά αρχιτεκτονικά μνημεία κατά την εποχή αυτή;**
- 3. Ποιες επιδράσεις δέχθηκαν οι Άραβες από τους Έλληνες και ποιες επιστήμες καλλιέργησαν;**

**Η Σχολή των Αθηνών
(απόσπασμα, λεπτομέρεια). Στο
κέντρο ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης
πλασιωμένοι από ένα πλήθος
φιλοσόφων και επιστημόνων της
Αρχαιότητας: ο Ζήνων, ο Επίκουρος,
ο Πυθαγόρας, ο Αναξαγόρας, ο
Ηράκλειτος, ο Σωκράτης, ο
Πτολεμαίος και ο Διογένης.
Τοιχογραφία του Ραφαήλ, μεταξύ
1509 και 1511, που κοσμεί την
αίθουσα των υπογραφών στο
Βατικανό.**

Κεφάλαιο 6

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΙΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΩΡΩΝ ΩΣ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΕΣΤΦΑΛΙΑΣ (1453-1648)

Κατά το 15ο και 16ο αι., ο ευρωπαϊκός πολιτισμός μεταμορφώνεται από ένα ιδεολογικό, λογοτεχνικό και καλλιτεχνικό κίνημα, την Αναγέννηση. Ο όρος αυτός δημιουργήθηκε αργότερα, το 19ο αιώνα, από τους μελετητές, για να εκφράσει την αναβίωση του πνεύματος της κλασικής Ελλάδας και της Ρώμης. Την ίδια εποχή οι Ευρωπαίοι βρίσκονταν ήδη σε ικανοποιητικό επίπεδο ανάπτυξης, έτοιμοι να επιχειρήσουν την έξοδο από τα στενά όρια της Μεσο-

γείου. Η οικονομική ευρωστία, η βελτίωση των τεχνικών μέσων, η διεύρυνση του πνεύματος και τα εξερευνητικά ταξίδια που προηγήθηκαν ευνόησαν το μεγάλο άνοιγμα προς την ανακάλυψη του υπόλοιπου κόσμου.

Παράλληλα, η υποβόσκουσα κρίση στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, που συνέπεσε με τη γενικότερη αναγεννησιακή και ανθρωπιστική κίνηση, έλαβε από τις αρχές του 16ου αιώνα δυναμικό χαρακτήρα. Τότε, εκδηλώθηκε μια πραγματική θρησκευτική επανάσταση, η Μεταρρύθμιση, που έμελλε να προκαλέσει τη διάσπαση της πνευματικής ενότητας της Ευρώπης. Στο μεταξύ οι Οθωμανοί Τούρκοι, μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1453,

συνέχιζαν την προέλασή τους προς τη Μεσόγειο και επιχειρούσαν να τους ανακόψουν. Οι λατινοκρατούμενες ελληνικές περιοχές περιέρχονταν διαδοχικά υπό οθωμανική κυριαρχία και στις τουρκοκρατούμενες περιοχές εκδηλώνονταν επαναστατικά κινήματα. Οι υπόδουλοι Έλληνες συμμετείχαν στην αντιτουρκική δραστηριότητα των Ευρωπαίων με την αισιόδοξη προοπτική απελευθέρωσης τους από τον οθωμανικό ζυγό. Παράλληλα, αξιοποιούσαν θρησκευτικά προνόμια και παραδοσιακούς θεσμούς για να επιβιώσουν και να βελτιώσουν τη θέση τους.

Κατά το 17ο αιώνα στη Δύση η κληρονομιά των θρησκευτικών

αντιπαραθέσεων, η βαθμιαία επικράτηση της απολυταρχίας, η οργάνωση εθνικών μοναρχιών και οι οικονομικοί ανταγωνισμοί έθεταν σε κίνδυνο την ειρήνη στην Ευρώπη, όξυναν τις ενδοευρωπαϊκές αντιθέσεις και οδήγησαν σε πολεμικές συρράξεις.

1. Από το Μεσαίωνα στους Νέους χρόνους

α. Οικονομικές και κοινωνικές μεταβολές

Ήδη από το 12ο αιώνα είχαν αρχίσει να σημειώνονται ορισμένες κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές, που επρόκειτο να οδηγήσουν στους Νέους Χρόνους: η πρώτη από τις μεταβολές αυτές είχε επίκεντρο τις πόλεις, όπου αναζωπυρώθηκε το εμπόριο και επανεμφανίστηκε το χρήμα ως ανταλλακτικό μέσο. Έτσι, η γη έπαυσε να αποτελεί το μοναδικό μέτρο αξίας, γεγονός που απόδυνάμωσε ακόμη περισσότερο το φεουδαρχικό σύστημα, το οποίο βρισκόταν ήδη σε βαθιά κρίση.

Τα φεουδαρχικά δικαιώματα στα αστικά κέντρα περιορίστηκαν, ενώ

αντίθετα ενισχύθηκε ο πολιτικός ρόλος της νέας κοινωνικής ομάδας των εμπόρων, βιοτεχνών και τραπεζιτών, δηλαδή της πρώιμης αστικής τάξης. Τις δραστηριότητες της κοινωνικής αυτής ομάδας ευνόησαν και οι Σταυροφορίες, οι οποίες αποτέλεσαν διέξοδο των Ευρωπαίων από την απομόνωση τους και αποκατέστησαν την επικοινωνία της Δύσης με την Ανατολή.

Από τις εξελίξεις αυτές δέχθηκαν ισχυρά πλήγματα η φεουδαρχία και η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, καθώς η θέση τους άρχισε να κλονίζεται από την εδραίωση εθνικών μοναρχιών και από την ανάδειξη των νέων οικονομικών και κοινωνικών δυνάμεων.

β. Οι νέες πνευματικές δυνάμεις - Κλίμα αναζήτησης

Οι οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές μεταβολές επηρέασαν συνολικά τον πολιτισμό. Όλες οι αξίες που είχε αποδεχθεί το καθεστώς της φεουδαρχίας αμφισβητήθηκαν, ενώ και η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία δέχθηκε έντονη κριτική. Η τελευταία, για να κερδίσει τη μάχη με τις νέες πνευματικές δυνάμεις, επιδίωξε να θέσει υπό τον έλεγχο της τα Πανεπιστήμια, όπου επιχείρησε να συμφιλιώσει το θρησκευτικό δόγμα με τη φιλοσοφία και την κλασική επιστημονική παράδοση, καθώς και με τον αραβικό πολιτισμό, προκειμένου να ανανεώσει τον πνευματικό της οπλισμό. Οι πνευματικές ζυμώσεις, πάντως, ξεπέρασαν σε πολλά Πανεπιστήμια τα

δογματικά όρια και προχώρησαν στην έρευνα του φυσικού κόσμου.

Το νέο πνεύμα της αναζήτησης δεν περιορίστηκε στους κύκλους των διανοουμένων. Οι Ευρωπαίοι του 13ου και του 14ου αιώνα, στην προσπάθειά τους ανοίξουν νέους εμπορικούς δρόμους στην Ανατολή, άρχισαν να εξερευνούν τον κόσμο της Ανατολής και να διευρύνουν τους ορίζοντές τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το ταξίδι του βενετού Μάρκο Πόλο στην Ασία (1271-1295).

Τα προνόμια του Πανεπιστημίου των Παρισίων

Παρέχουμε στους καθηγητές και τους φοιτητές το δικαίωμα να συντάξουν σοφούς κανόνες για τις μεθόδους και τα προγράμματα διδασκαλίας, για τον καθορισμό του τιμήματος των ενοικίων, και το δικαίωμα να αποκλείουν εκείνους που αντιτίθενται στις ρυθμίσεις αυτές. Αν συμβεί κάποιος από σας να φυλακιστεί παράνομα, σταματήστε τα μαθήματα, εφόσον βέβαια το κρίνετε σκόπιμο. Απαγορεύουμε μεταξύ άλλων να συλληφθεί φοιτητής για χρέη.

**Βούλλα του Πάπα Γρηγορίου ΙΧ,
1231**

**Το 1277, ο επίσκοπος των
Παρισίων καταδικάζει "τις πλάνες"
που διδάσκονται στο
πανεπιστήμιο της πόλης**

Μερικοί φοιτητές του Παρισιού έχουν την τόλμη να συζητούν στις σχολές ορισμένες πλάνες ή μάλλον παραληρήματα και ανόητες ύβρεις. Βέβαια, τονίζουν ότι αυτές οι απόψεις είναι αληθείς ως προς τη φιλοσοφία, αλλά αναληθείς ως προς την καθολική πίστη, σαν να είναι δυνατό να έχουμε δύο αλήθειες εντελώς αντίθετες μεταξύ τους και να υπάρχει μια αλήθεια για τους ειδωλολάτρεις φιλοσόφους αντίθετη με την αλήθεια των Αγίων Γραφών. Επειδή μια ανόητη φλυαρία μπορεί να

προκαλέσει πλάνη στους απλούς ανθρώπους, απαγορεύουμε απολύτως να γίνονται τέτοιες συζητήσεις, καταδικάζουμε σε απομόνωση αυτές τις πλάνες και αφορίζουμε αυτούς που τις δίδαξαν εν μέρει ή εν όλω.

Etienne Tempier, Επίσκοπος Παρισιού, 'Αριστοτελισμός και Σχολαστικισμός', 1277.

Ερωτήσεις

1. Να επισημάνετε τις οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις που προετοίμασαν τους Νέους Χρόνους.
2. Για ποιους λόγους η Ρωμαιοκαθολική εκκλησία παραχώρησε στα πανεπιστήμια διοικητικά και

πνευματικά προνόμια; Μέχρι ποιο σημείο μπορούσε να φθάσει η πνευματική ελευθερία σύμφωνα με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία; Να συμβουλευτείτε τα σχετικά παραθέματα της ενότητας.

2. Αναγέννηση και ανθρωπισμός

Παρόλο που ο όρος Αναγέννηση παραπέμπει συνήθως στις εικαστικές τέχνες, εντούτοις πρόκειται για μια γενικότερη πνευματική κίνηση που κύριο χαρακτηριστικό της είναι η αναβίωση των αξιών της κλασικής αρχαιότητας, οι οποίες είχαν παραμεριστεί κατά το Μεσαίωνα. Το πνεύμα των ανθρώπων απελευθερώνεται τώρα (15ος-16ος αι.) από τη μονομέρεια της θρησκευτικής μεσαιωνικής σκέψης και γίνεται πιο φιλελεύθερο, δημιουργικό και ερευνητικό. Ο αναγεννησιακός άνθρωπος εμπνέεται από τον αρχαίο κόσμο, στόχος του όμως είναι το μέλλον. Οι επαναστατικές του επινοήσεις σε όλους τους τομείς της επιστήμης, της τέχνης και της λογοτε-

χνίας εισάγουν πανηγυρικά την Ευρώπη στην περιπέτεια του νεότερου πολιτισμού της.

α. Οι νέοι δρόμοι δημιουργίας

Ασφαλώς δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η πολιτιστική άνοιξη ξεκίνησε από τις ακμαίες οικονομικά πόλεις της Ιταλίας, όπως η Φλωρεντία, η Βενετία και η Ρώμη, από τις οποίες επεκτάθηκε αργότερα και στην υπόλοιπη Δυτική Ευρώπη. Η οικονομική άνθηση στις πόλεις αυτές συνέβαλε στην εκδήλωση καλλιτεχνικής και πνευματικής δραστηριότητας, που υποστήριζαν φιλόδοξοι εκπρόσωποι της αστικής τάξης και φιλόμουσοι ηγεμόνες, όπως οι Μέδικοι στη Φλωρεντία.

Τα πανεπιστήμια, πέραν των φιλοσοφικών αναζητήσεων, επιχειρούν τώρα μια προσέγγιση στην οικονομική, κοινωνική και πνευματική ζωή. Οι πνευματικές δυνάμεις, απελευθερωμένες πλέον από το μεσαιωνικό πλαίσιο, διαμορφώνουν μια νέα αντίληψη για τον άνθρωπο, πάνω στην οποία θα προσπαθήσουν να οικοδομήσουν τον καινούργιο κόσμο.

β. Το κίνημα τον Ανθρωπισμού

Η ρήξη με το Μεσαίωνα

Ο άνθρωπος της Αναγέννησης αναζητούσε τρόπους έκφρασης των νέων ιδεών. Ετσι, στράφηκε προς τον ελληνορωμαϊκό πολιτισμό και επιδόθηκε στη συστηματική μελέτη, μετάφραση και σχολια-

σμό των αρχαίων συγγραφέων. Η στροφή αυτή προς τη βαθύτερη γνώση των ελληνικών και λατινικών γραμμάτων και της αρχαιότητας γενικότερα ονομάστηκε ανθρωπισμός. Βέβαια, το φαινόμενο της αναβίωσης των κλασικών σπουδών δεν είναι καινούργιο, αφού ήδη στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια του 12ου αι. μελετήθηκαν αρχαία φιλοσοφικά κείμενα. Επίσης οι Βυζαντινοί κατά την περίοδο από το 10ο έως το 15ο αιώνα, ιδιαίτερα κατά την εποχή των Παλαιολόγων, ασχολήθηκαν συστηματικά με τη μελέτη της αρχαίας γραμματείας. Η διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι ο αναγεννησιακός λόγιος δεν μελετά τον αρχαίο πολιτισμό μόνο σε θεωρητικό επίπεδο, αλλά επιχειρεί να αντλήσει από αυτόν αξίες για τη θεμελίωση του συγχρόνου του κό-

σμου. Η τάση απομάκρυνσης από το μεσαιωνικό παρελθόν εκφράζεται ήδη από τις τρεις προδρομικές μορφές του ανθρωπισμού, τον Δάντη, τον Πετράρχη και τον Βοκκάκιο.

Ο καθολικός άνθρωπος*

Οι φορείς του ανθρωπισμού είναι βαθιά θρησκευόμενοι, επιζητούν όμως την αληθινή πίστη και τοποθετούν τον άνθρωπο στο κέντρο του κόσμου. Γι αυτό η προσωπικότητά του πρέπει να είναι πολύπλευρη και να χαρακτηρίζεται από την αγάπη για δημιουργική και δραστήρια ζωή, καθώς και από την πίστη στις δυνάμεις του ανθρώπου, σωματικές και πνευματικές. Ο άνθρωπος αισθάνεται πλέον ελεύθερος και έτοιμος να αναλάβει την ευθύνη για τη διαμόρφωση του κό-

**σμου του. Οι ανθρωπιστές οραμα-
τίζονται να διαμορφώσουν ένα νέο
τύπο ανθρώπου, τον καθολικό άν-
θρωπο (homo universalis), δημι-
ουργό του πολιτισμού του και υ-
πεύθυνο για τη μοίρα του.**

**Η συμβολή των Ελλήνων
λογίων στην ανθρωπιστική κίνηση
Στην αναβίωση των ελληνικών
γραμμάτων στη Δύση υπήρξε καθο-
ριστική η συμβολή των Ελλήνων
λογίων που κατέφυγαν στην ιταλική
χερσόνησο πριν και μετά την άλω-
ση της Κωνσταντινούπολης από
τους Τούρκους. Ήδη από την τελευ-
ταία δεκαετία του 14ου αιώνα βρί-
σκουμε το λόγιο Μανουήλ Χρυσο-
λωρά στη Βενετία, όπου μετέβη ως
απεσταλμένος του βυζαντινού αυ-
τοκράτορα για να ζητήσει βοήθεια
εναντίον των Τούρκων. Λίγο αργό-**

τερα έφτασαν στην Ιταλία εξέχουσες προσωπικότητες του ελληνικού πνεύματος που συνόδευσαν τον αυτοκράτορα Ιωάννη Η' Παλαιολόγο στη Σύνοδο της Φλωρεντίας (1439). Ανάμεσά τους ήταν ο Γεώργιος Σχολάριος, δηλαδή ο μετέπειτα Πατριάρχης Γεννάδιος, ο Μάρκος ο Ευγενικός, ο επίσκοπος Νικαίας Βησσαρίων και ο Γεώργιος Γεμιστός ή Πλήθων. Την ίδια περίοδο διδάσκουν τα ελληνικά γράμματα στα ιταλικά πανεπιστήμια διαπρεπείς Έλληνες λόγιοι που διακρίθηκαν για το εκδοτικό τους έργο και γενικότερα για το ήθος τους.

Η δραστηριότητα αυτή των Ελλήνων λογίων κατά το 15ο και 16ο αιώνα συνέβαλε αποφασιστικά στην ενίσχυση των ανθρωπιστικών σπουδών στη Δύση. Εκδηλώθηκε έντονο ενδιαφέρον για την έκδοση

κειμένων αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων και τη συλλογή αρχαίων χειρογράφων από βιβλιοθήκες και ηγεμόνες. Έτσι μεταφέρθηκαν και σώθηκαν πολλά ελληνικά χειρόγραφα στη Μαρκιανή Βιβλιοθήκη της Βενετίας και στη Λαυρεντιανή Βιβλιοθήκη της Φλωρεντίας.

Μια νέα αντίληψη για την αγωγή και για την επιστήμη

Στη φράση του Έρασμου, σημαντικού εκπρόσωπου της ανθρωπιστικής κίνησης στην Ευρώπη, οι άνθρωποι δε γεννιούνται, αλλά γίνονται περικλείεται η αντίληψη του αναγεννησιακού ανθρώπου για το ρόλο και τη δύναμη της εκπαίδευσης. Αυτό το πνεύμα της αγωγής είναι διάχυτο στα κείμενα της αναγέννησης. Πεποίθηση, εξάλλου, του ανθρώπου της εποχής ήταν ότι η επι-

στήμη εξελίσσεται με την παρατήρηση, την εμπειρία και το πείραμα.

Ο τέλειος "καθολικός" άνθρωπος

Θέλω τον αυλικό ευγενή, πνευματώδη, ευφυή και χαριτωμένο. Εκτιμώ ότι το πραγματικό επάγγελμα του αυλικού πρέπει να είναι αυτό της ενασχόλησης με τα όπλα. Πρέπει να είναι δυνατός και φοβερός ενώπιον των εχθρών, αλλά σε όλες τις άλλες περιπτώσεις πρέπει να είναι ανθρώπινος, μετρημένος και σοβαρός.

Θέλω να γνωρίζει όχι μόνον τα λατινικά αλλά και τα ελληνικά, να γνωρίζει να γράφει σε στίχους και σε πεζό. Θα ήθελα επίσης να γνωρίζει πολλές ξένες γλώσσες.

Θα έπρεπε εξίσου να γνωρίζει να κολυμπά, να αθλείται στο τρέξιμο και τη λιθοβολία. Η μόρφωσή του θα μου φαινόταν ανεπαρκής, αν δεν είχε γνώσεις μουσικής.

**Baldassar Castiglione, Ο αυλικός,
1528**

Μόνο ο σοφός είναι αληθινός άνθρωπος

Περιμένω και θέλω να μάθεις τέλεια τις γλώσσες: πρώτα τα ελληνικά, όπως θέλει ο Κοϊντιλιανός. Έπειτα τα λατινικά, τα εβραϊκά για την Αγία Γραφή, τα χαλδαϊκά και τα αραβικά για τους ίδιους λόγους. Και θέλω να διαμορφώσεις το ύφος σου στα ελληνικά μιμούμενος τον Πλάτωνα, και στα λατινικά μιμούμενος τον Κικέρωνα. Επιθυμώ να μην υπάρχει

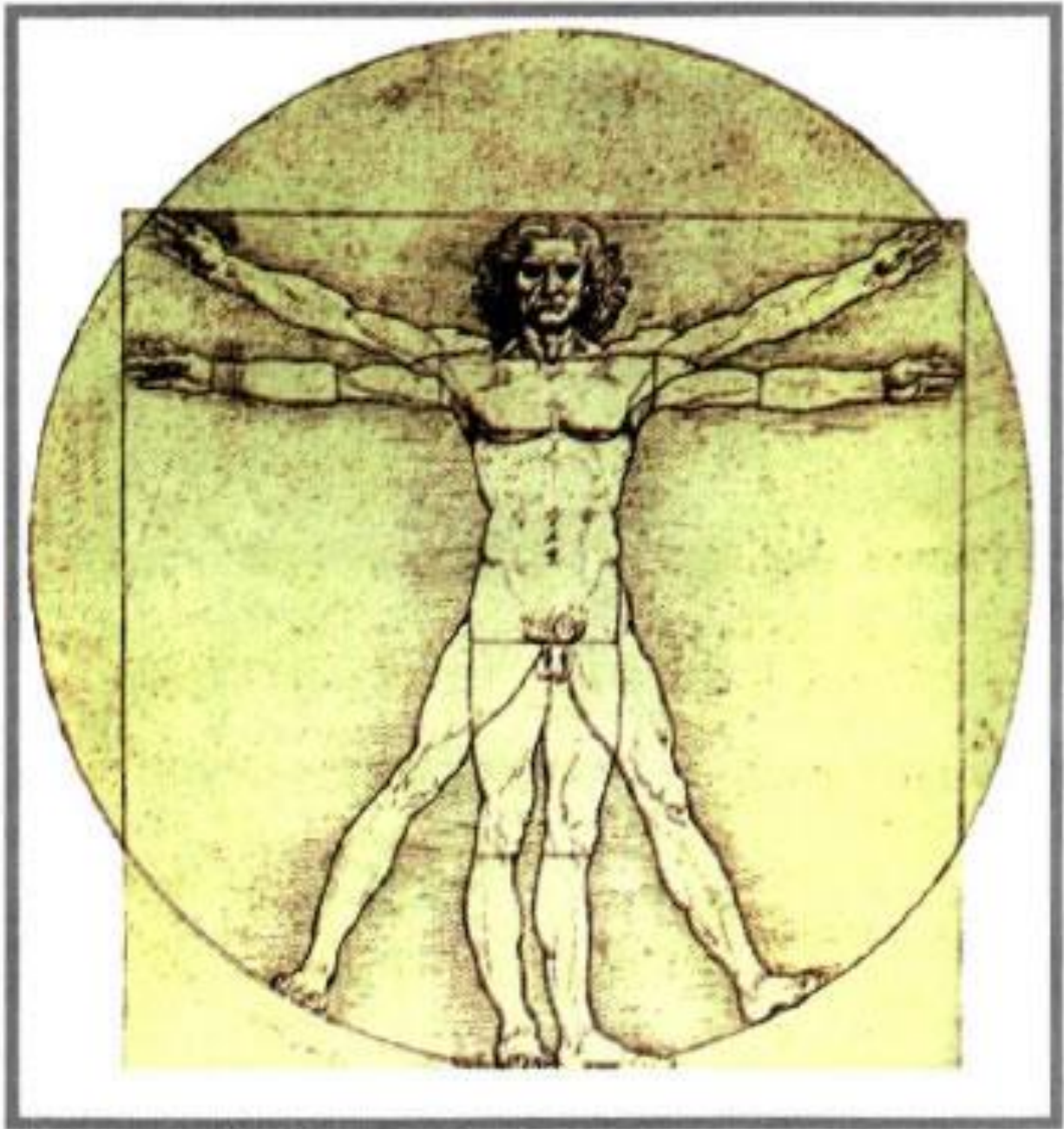
**γνώση επιστημονική που να μην την έχεις στη μνήμη σου...Θέλω να μάθεις ελεύθερες τέχνες: γεωμετρία, αριθμητική και μουσική...Στην αστρονομία μάθε όλους τους κανόνες ... Από το αστικό δίκαιο θέλω να μάθεις από στήθους τα καλύτερα μέρη...Και στη γνώση της φυσικής ιστορίας θέλω να επιδοθείς με ζήλο, για να μην υπάρχει θάλασσα, ποτάμι και πηγή των οποίων να αγνοείς τα ψάρια, να γνωρίζεις όλα τα πουλιά του ουρανού, όλα τα δένδρα, τα φυτά του δάσους, όλα τα είδη χόρτων της γης, όλα τα μέταλλα...
Επειτα διάβασε προσεκτικά τα ελ-**

ληνικά αραβικά και λατινικά ιατρικά βιβλία ορισμένων ωρών της ημέρας την Αγία Γραφή...Τέλος... όταν γίνεις άντρας, θα πρέπει να αφήσεις την ήρεμη ζωή και την ησυχία των σπουδών για να μάθεις την τέχνη του ιππότη και των όπλων, ώστε να μπορείς να υπερασπίζεσαι το σπίτι μου και να βοηθάς τους φίλους μας σε όλες τις δύσκολες στιγμές που προκαλούνται από τις ενέργειες των κακοποιών.

Fr. Rabelais, Pantagruel (1532), κεφ. VIII.

Το γραφείο του ανθρωπιστή. Πίνακας (1502-1507) του Vittore Carpaccio. Εκκλησία του Saint Georges des Esclavons, Βενετία

**Σχέδιο τον Λεονάρντο ντα Βίντσι.
Μουσείο της Ακαδημίας της
Βενετίας**

**Ο ανθρωπιστής Γκιγιώμ Φισέ
προσφέρει ρητορικό σύγγραμμα στο
Βησσαρίωνα. Βενετία, Μαρκιανή
Βιβλιοθήκη.**

**Το νέο πνεύμα της αγωγής. Παρίσι,
Εθνική Βιβλιοθήκη.**

γ. Η τυπογραφία και η διάδοση της Αναγέννησης και του Ανθρωπισμού

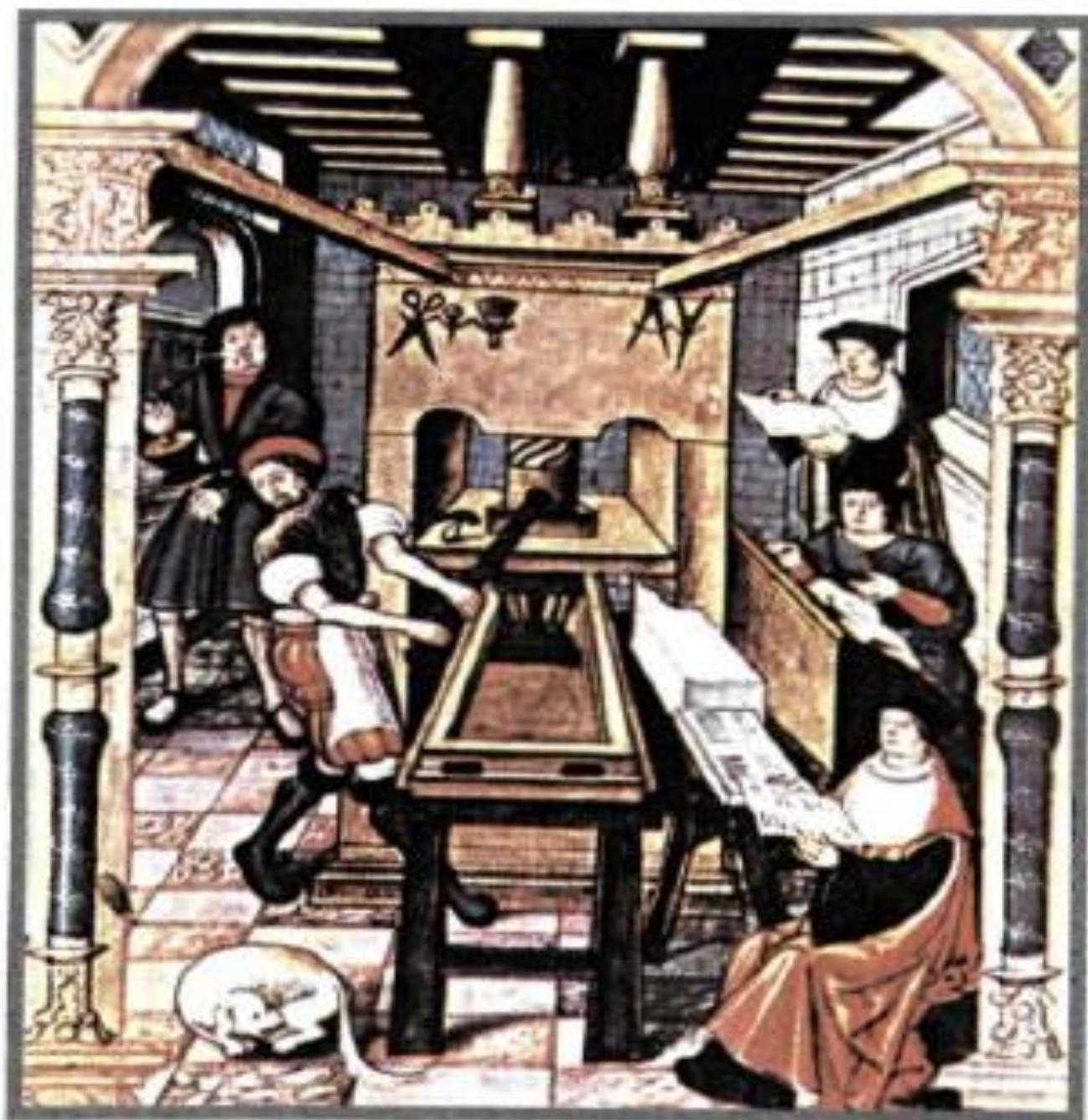
Η Αναγέννηση και ο Ανθρωπισμός γρήγορα ξεπέρασαν τα όρια της Ιταλικής Χερσονήσου και έγιναν κίνημα ευρωπαϊκό. Η Γαλλία, η Γερμανία, οι Κάτω Χώρες και η Ιβηρική Χερσόνησος έγιναν εστίες της Αναγέννησης στη Δυτική Ευρώπη. Σημαντική επίσης υπήρξε η ανθρωπιστική δραστηριότητα σε πόλεις, όπου υπήρχαν πανεπιστήμια και εκδοτικά κέντρα: στην Αμβέρσα, στο Παρίσι, στο Στρασβούργο, στο Μιλάνο και στη Βενετία.

Στη διάδοση της Αναγέννησης και του Ανθρωπισμού υπήρξε καταλυτική και η συμβολή της τυπογραφίας. Ως τα μέσα του 15ου αιώνα τα βιβλία ήταν χειρόγραφα και γι αυτό πολύ ακριβά και σπάνια. Έτσι, όταν

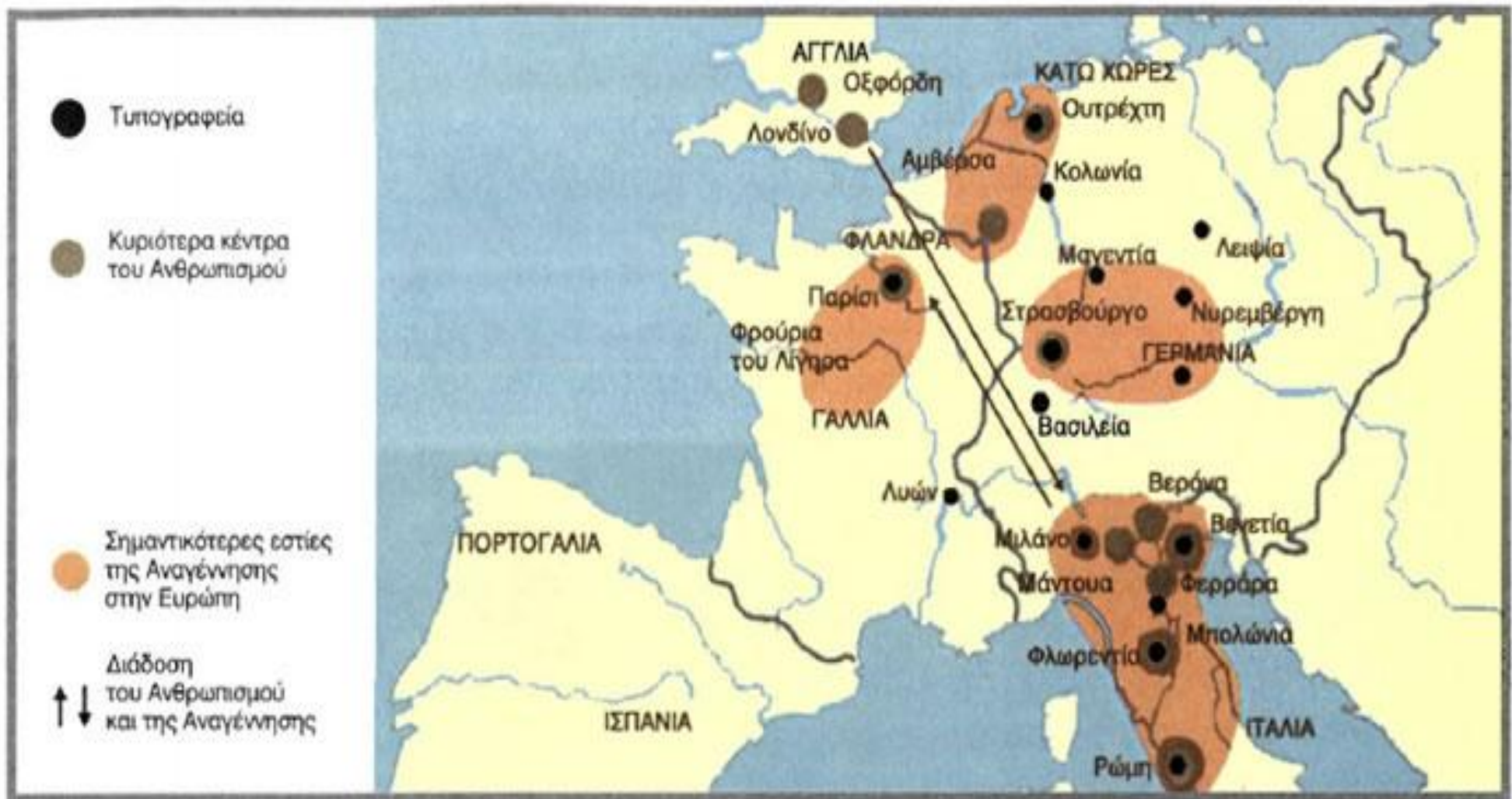
ο Ιωάννης Γουτεμβέργιος από τη Μαγεντία της Γερμανίας χρησιμοποίησε, γύρω στο 1450, κινητά μεταλλικά στοιχεία για την εκτύπωση των βιβλίων, η ανθρωπότητα βρέθηκε μπροστά σε ένα κοσμοϊστορικό γεγονός, την εφεύρεση της τυπογραφίας. Τα τυπογραφεία εξέδωσαν κατά το 15ο αιώνα 30-35 χιλιάδες βιβλία και το 16ο 150-200 χιλιάδες, ευνοώντας έτσι την πρόσβαση στη γνώση. Η φιλομάθεια όμως του κοινού περιορίστηκε στις πόλεις. Στην επαρχία η πλειονότητα του πληθυσμού παρέμενε αναλφάβητη και μακριά από τις εξελίξεις. Θα χρειαστεί η συνδρομή ενός παρόμοιου κινήματος δύο αιώνες αργότερα, του Διαφωτισμού, για να αφυπνιστούν περισσότερο οι ανθρώπινες συνειδήσεις.

Το πρώτο βιβλίο που τυπώθηκε ήταν η Βίβλος στο τυπογραφείο τον Γουτεμβέργιου. Στην εικόνα, μια από τις σελίδες της, Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη.

**Τυπογραφείο. Μικρογραφία εποχής.
Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη.**

Ερωτήσεις

- 1. Ποια η σημασία των όρων Ανθρωπισμός και ανθρωπιστικές σπουδές;**
- 2. Να δώσετε ένα σύντομο ορισμό της Αναγέννησης.**
- 3. Να αναφέρετε ποιον θεωρούσε ως ιδανικό τύπο ανθρώπου η Αναγέννηση και να τον περιγράψετε. Αξιοποιείστε και το σχετικό παράθεμα.**
- 4. Αξιολογήστε τη συμβολή των Ελλήνων λογίων στην Αναγέννηση.**

3. Οι ανακαλύψεις

α. Προς αναζήτηση νέων δρόμων

Ήδη από το Μεσαίωνα οι Ευρωπαίοι έμποροι, ακολουθώντας το δρόμο του μεταξιού προς την Κίνα, είχαν σχηματίσει για την Ασία την εικόνα μιας μυστηριώδους και πλουσιότατης περιοχής της γης. Τη φαντασία των Ευρωπαίων είχε εξάψει και το έργο του Μάρκο Πόλο (1254-1324) Βιβλίο των θαυμάτων, στο οποίο ο τολμηρός εξερευνητής αφηγείται με μυθιστορηματικό τρόπο τις εντυπώσεις του από το εικοσαετές ταξίδι του (1271-1291) σε χώρες της Ανατολής.

Η κυριαρχία, όμως, των Οθωμανών Τούρκων στη δυτική Ασία και στις χώρες της Ανατολικής Μεσογείου απέκλεισε τους δρόμους επικοινωνίας με αποτέλεσμα να είναι

δύσκολη, αν όχι αδύνατη, η μεταφορά ασιατικών προϊόντων προς την Ευρώπη.

Παράλληλα ο μονοπωλιακός έλεγχος του εμπορίου των μπαχαρικών στη Μεσόγειο από τους Βενετούς και τους Άραβες και η έλλειψη πολύτιμων μετάλλων στην Ευρώπη, καθιστούσαν αναγκαία την αναζήτηση καινούριων δρόμων προς τις χώρες της Ανατολής.

Εξάλλου, η πορεία προς τη διαμόρφωση εθνικών κρατών και ο έντονος ανταγωνισμός μεταξύ των μοναρχών οδήγησαν τις ευρωπαϊκές χώρες στην ανάληψη πρωτοβουλιών για την ενίσχυση του εμπορίου τους και της οικονομικής τους δύναμης. Μέσα στο πλαίσιο αυτό τα περισσότερα οργανωμένα εξερευνητικά ταξίδια χρηματοδοτή-

θηκαν άμεσα ή έμμεσα από ηγεμόνες.

Η Ισπανία και η Πορτογαλία, εκμεταλλευόμενες και την πλεονεκτική γεωγραφική θέση τους, πρωτοστάτησαν στον τομέα αυτό.

Τα αμύθητα πλούτη της Ιαπωνίας

Οι άνθρωποι εδώ έχουν καλούς τρόπους και σας λέω ότι έχουν χρυσάφι σε υπερβολικές ποσότητες. Και σας λέω, επίσης, ότι κανένας άντρας δε μπορεί να μεταφέρει χρυσάφι έξω από αυτό το νησί, γιατί ούτε έμπορος ούτε κανένας άλλος δεν πλησιάζει στη στεριά. Έχουν τόσο χρυσάφι, ώστε αυτό το θαυμάσιο αγαθό δεν ξέρουν τι να το κάνουν. Σας λέω αληθινά ότι υπάρχει ένα μεγαλοπρεπές παλάτι ολόκλη-

ρο καλυμμένο με πλάκες καθαρού χρυσό... Έχουν σε μεγάλη αφθονία πολύτιμες κόκκινες πέτρες, πολύ ωραίες, στρογγυλές και μεγάλες και εξίσου ακριβές όσο και οι λευκές. Είναι ένα νησί τόσο πλούσιο, ώστε κανένας δεν μπορεί να μετρήσει τον πλούτο που υπάρχει σ'αυτό.

Μάρκο Πόλο, Το βιβλίο των θαυμάτων, κεφ. 162.

β. Οι πρόοδοι στη ναυσιπλοΐα
Τα υπερπόντια ταξίδια διευκολύνθηκαν από την τελειοποίηση των τεχνικών μέσων πλεύσης και προσανατολισμού, της πυξίδας, του αστρολάβου και του πορτολάνου. Ταυτόχρονα στην ανάπτυξη της ναυσιπλοΐας συνέβαλε και η ναυπήγηση ενός νέου τύπου πλοΐ-

ου, της καραβέλας, που είχε μεγαλύτερη χωρητικότητα και ταχύτητα και ήταν περισσότερο ασφαλές.

Οι ναυτικοί μπορούσαν πια να απομακρύνονται, σε αντίθεση με ό,τι συνέβαινε στο παρελθόν, από τις ακτές και να πλέουν στις ανοικτές θάλασσες και στους ωκεανούς.

Αστρολάβος, όργανο προσδιορισμού τον γεωγραφικού πλάτους με βάση την παρατήρηση των άστρων, από μικρογραφία τον 16ου αι. Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη

Η καραβέλα, τύπος πλοίου,
κατάλληλου για ταξίδια στην ανοικτή
θάλασσα και τον ωκεανό. Σχέδιο του
Guillaume de Testu, 1555,
Παγκόσμια Κοσμογραφία.
Vincennes, Υπηρεσία Ιστορίας
Στρατού.

**Ο πορτολάνος (ναυτικός χάρτης)
του Lazaro Luis, που είναι γνωστός
με την ονομασία Άτλας (16ος αι.).
Λισαβόνα, Ακαδημία Επιστημών.**

γ. Οι Ευρωπαίοι ανακαλύπτουν τον κόσμο

Προς τις Ινδίες

Οι Πορτογάλοι και οι Ισπανοί ακολούθησαν εντελώς διαφορετικές κατευθύνσεις για να φτάσουν στην ανατολική Ασία.

Οι πορτογάλοι θαλασσοπόροι οργάνωσαν, με τη χρηματοδότηση του πρίγκηπα Ερρίκου του θαλασσοπόρου (1394-1460), εξερευνητικά ταξίδια για την ανακάλυψη του θαλάσσιου δρόμου προς τις Ινδίες, παραπλέοντας την Αφρική. Οι αλληπάλληλες επιτυχείς εξερευνητικές αποστολές συνεχίστηκαν από το Βαρθολομαίο Ντιάζ (1450-1500), ο οποίος έφτασε στο ακρωτήριο της Καλής Ελπίδας το 1487. Λίγο αργότερα, το 1498, ο Βάσκο ντα Γκάμα (1469-1524) προχώρησε ακόμα πε-

ρισσότερο, μέχρι το Κάλικουτ των Ινδιών. Έτσι, όταν το Σεπτέμβριο του 1499 επέστρεψε στη Λισαβόνα με τα αμπάρια του γεμάτα μπαχαρικά, ο νέος εμπορικός δρόμος προς τις Ινδίες ήταν μια πραγματικότητα.

Την ίδια εποχή (1500) ένας άλλος Πορτογάλος, Ο Αλβαρέζ Καμπράλ (περ. 1460-1526), πλέοντας προς τις Ινδίες, παρασύρθηκε από τα κύματα μέχρι τη Βραζιλία, την οποία κατέλαβε στο όνομα του βασιλιά του.

Προς την Αμερική, μια νέα ήπειρο

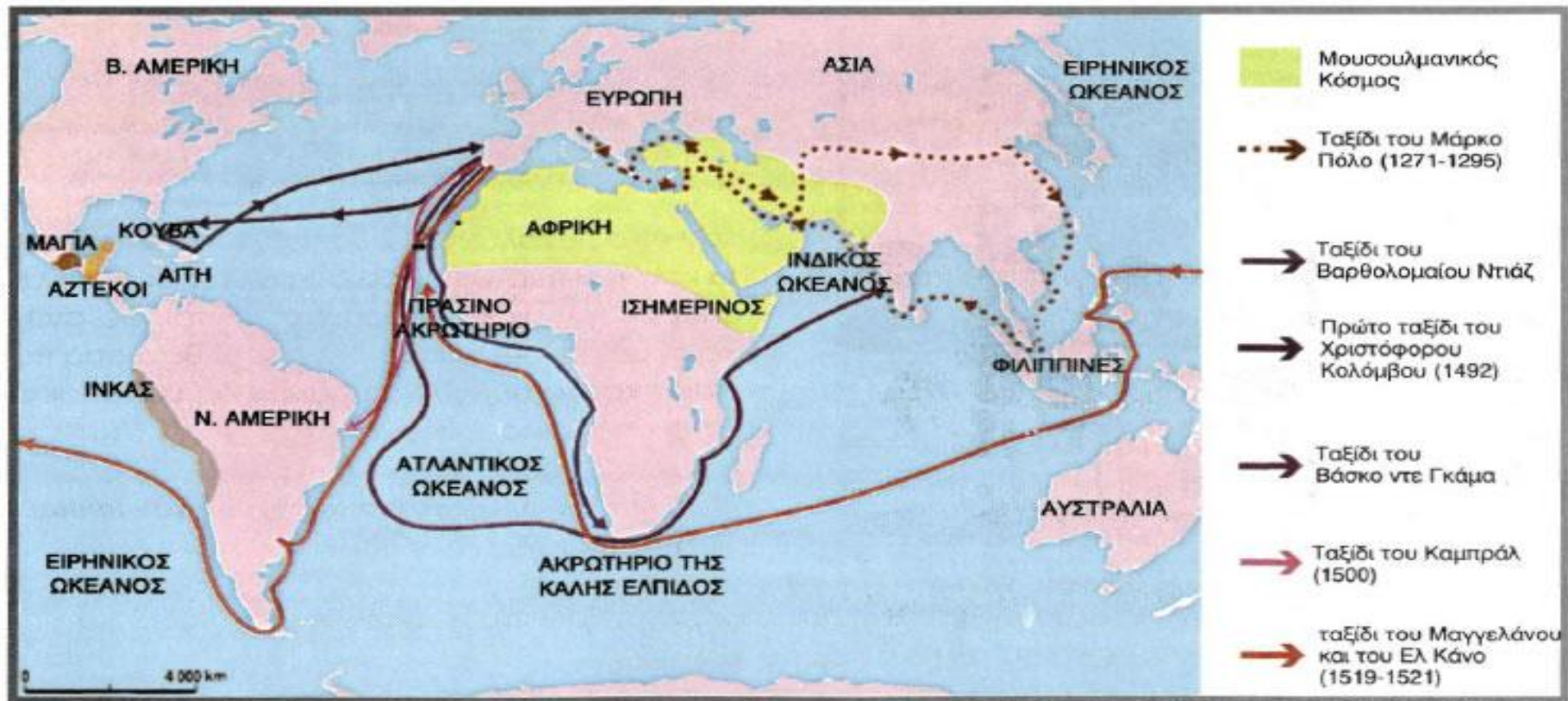
Αντίθετα με τους Πορτογάλους, ο Χριστόφορος Κολόμβος (1451-1506), γενουάτης θαλασσοπόρος στην υπηρεσία του βασιλιά της Ισπανίας, πεπεισμένος για τη σφαιρικότητα της γης, ακολούθησε δυ-

τική κατεύθυνση στα ταξίδια του (1492-1504) προς την ανατολική Ασία. Έτσι, όταν αποβιβάστηκε στο Σαν Σαλβαδόρ (1492) πίστεψε πως είχε φτάσει στις Ινδίες, πεποίθηση που διατήρησε και μετά την ανακάλυψη και άλλων περιοχών της κεντρικής Αμερικής κατά τα επόμενα ταξίδια του.

Σύντομα, όμως, στα 1507, ο φλωρεντίνος **Αμέρικο Βεσπούτσι** (1454-1512), θαλασσοπόρος στην υπηρεσία του βασιλιά της Πορτογαλίας, διαπίστωσε ότι οι περιοχές που είχε ανακαλύψει ο Κολόμβος δεν ανήκαν στην Ασία αλλά σε μια νέα ήπειρο, την οποία μάλιστα προσπάθησε να χαρτογραφήσει. Η νέα ήπειρος πήρε αργότερα το όνομά του.

Ο πρώτος περίπλους της γης

Οι Ισπανοί, θέλοντας να μην αφήσουν το εμπορικό μονοπώλιο με την Ανατολή στα χέρια των Πορτογάλων, αναζητούσαν ένα συντομότερο δρόμο προς την Ασία. Το σχέδιο αυτό ανέλαβε να πραγματοποιήσει ένας Πορτογάλος στην υπηρεσία της Ισπανίας, ο Φερδινάνδος Μαγγελάνος (1480-1521), ταξιδεύοντας δυτικά και παρακάμπτοντας τη Νότια Αμερική. Με το ταξίδι αυτό, που διήρκεσε δύομισι χρόνια (1519-1522), αποδείχθηκε ότι η γη είναι σφαιρική.

Τα ταξίδια των μεγάλων εξερευνητών

Οι στόχοι τον Ερρίκου τον Θαλασσοπόρου

Ήθελε να μάθει ποιες χώρες υπήρχαν πέρα από τα Κανάρια νησιά και από το ακρωτήριο Μπαγιατόρ, γιατί μέχρι εκείνη την εποχή κανένας άνθρωπος ούτε διάβασε ούτε άκουσε ποια χώρα βρισκόταν μετά από αυτό το ακρωτήριο ...

Ο δεύτερος λόγος ήταν ότι αν αυτές τις χώρες βρίσκονταν χριστιανικοί πληθυσμοί ή κάποια λιμάνια που μπορούσαν να τα πλησιάσουν χωρίς κίνδυνο, θα είχαν τη δυνατότητα να φέρουν στο βασίλειο πολλά και φθηνά προϊόντα, γιατί ασφαλώς δε θα υπήρχαν άλλοι άνθρωποι σ' αυτές τις ακτές που θα ασχολούνταν με το εμπόριο ... Ο τρίτος λόγος ήταν ότι θα έστελλε τους αν-

δρες του με σκοπό να πληροφορηθεί μέχρι πού έφθανε η δύναμη των απίστων. Ο τέταρτος λόγος υπήρξε ο εξής: θα ήθελε να μάθει αν σ' εκείνες τις περιοχές υπήρχαν μερικοί ηγεμόνες χριστιανοί αρκετά ισχυροί για να τον βοηθήσουν εναντίον των απίστων.

Ο πέμπτος λόγος ήταν η μεγάλη του επιθυμία να συντελέσει στην ενίσχυση της χριστιανικής πίστης και να οδηγήσει στο χριστιανισμό όλες τις ψυχές που ήθελαν να σωθούν.

Comes Eanes de Azurara, Χρονικά της Γουϊνέας, 1543.

Το πρώτο ταξίδι του Χριστόφορου Κολόμβου

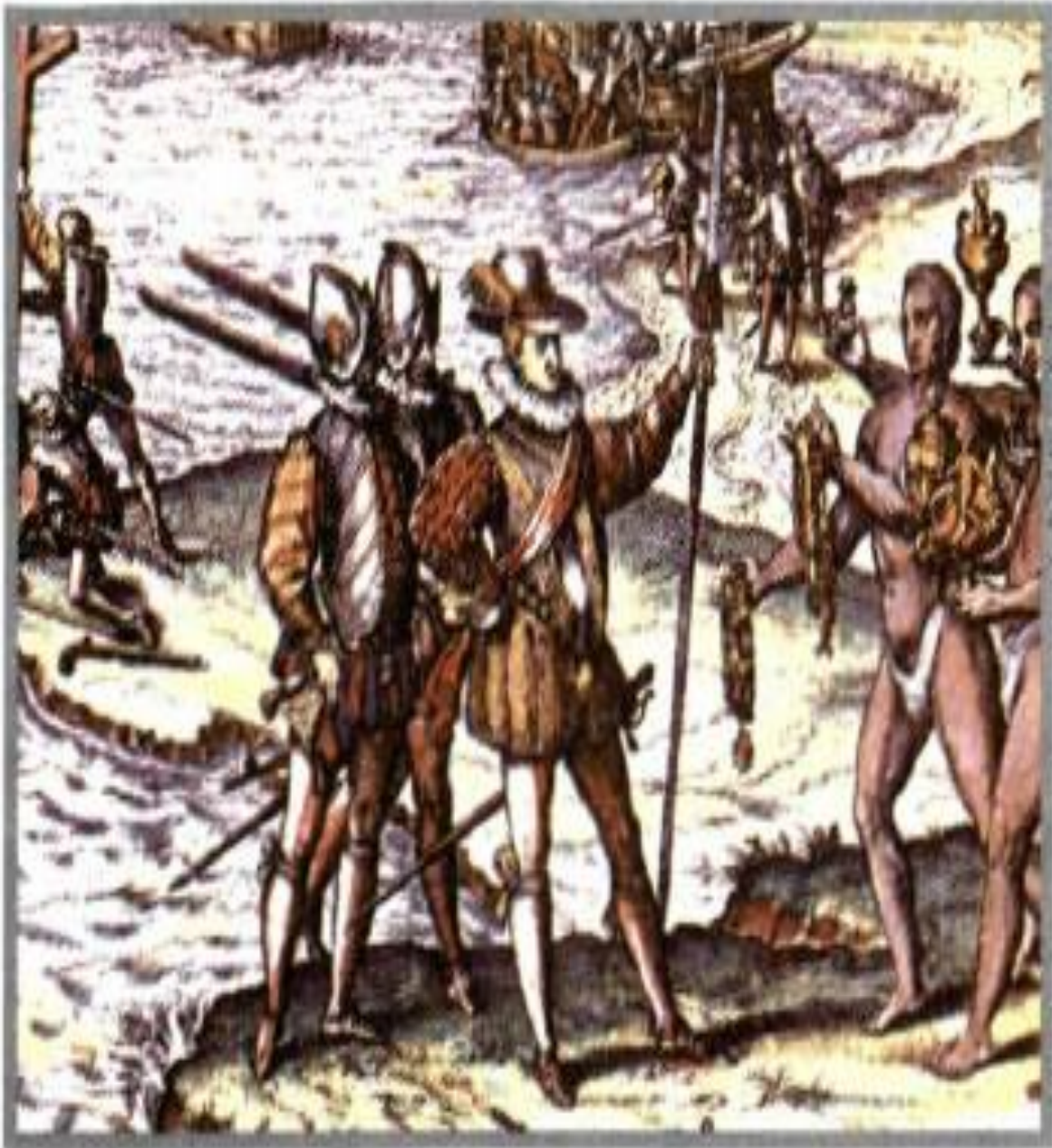
Παρασκευή 12 Οκτωβρίου. Η γη φαίνεται στον ορίζοντα στις 2 η ώρα τα ξημερώματα. Το πρωί αποβιβάζομαι στο νησί (ένα νησί στις Μπαχάμες. Ξεδιπλώνω τη βασιλική σημαία και το καταλαμβάνω στο όνομα του βασιλιά και της βασίλισσας.

Σάββατο 16 Δεκεμβρίου. Οι κάτοικοι της Ισπανιόλας (Αιτής) δεν έχουν όπλα και είναι εντελώς γυμνοί. Οι Μεγαλειότητές σας (ο βασιλιάς και η βασίλισσα της Ισπανίας), έχουν τη μεγάλη χαρά να τους εκχριστιανίσουν.

Αποσπάσματα από το «Ημερολόγιο του Κολόμβου» (1492)

**Άποψη του λιμανιού της Λισαβόνας,
απ' όπου ξεκινούσαν τα μεγάλα
εξερευνητικά ταξίδια των
Πορτογάλων. Γκραβούρα τον
Θεοδώρου de Bry, 1562. Παρίσι,
Υπηρεσία Ιστορίας Ναυτικού.**

**Οι ιθαγενείς τον Σαν Σαλβαδór
(Αγίου Σωτήρα) υποδέχονται τον
Κολόμβο και τους Ισπανούς.
Γκραβούρα του Θεοδώρου de Bry,
1602. Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη.**

Ο Κορτές (Fernando Cortez, 1485-1547), ένας από τους Ισπανούς κατακτητές (conquistadores), εισέρχεται θριαμβευτικά στην πρωτεύουσα των Αζτέκων Τλαξκάλα (Μεξικό). Έργο του Alvarez Solis. Μαδρίτη, Μουσείο της Αμερικής.

**Τλάλοκ, ο θεός της βροχής των
Αζτέκων. Φλωρεντία, Εθνική
Βιβλιοθήκη.**

δ. Η κατάκτηση του Νέου Κόσμου και οι αποικιακές αυτοκρατορίες

Οι Ισπανοί και οι Πορτογάλοι μοιράστηκαν μεταξύ τους, με τη Συνθήκη της Τορντεζίλα (1494) τις περιοχές που ανακάλυψαν και επιδόθηκαν στην εκμετάλλευσή τους.

Οι πρώτες χώρες που ανακαλύφθηκαν μετατράπηκαν σύντομα σε αποικίες των Ευρωπαίων. Η κατάληψη των νέων χωρών συνοδεύτηκε από σφαγές των τοπικών πληθυσμών, λεηλασίες και καταστροφές. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των Ισπανών, οι οποίοι μεταχειρίστηκαν απάνθρωπες μεθόδους στις χώρες της κεντρικής και νότιας Αμερικής εξαφανίζοντας έτσι τους λεγόμενους προκολομβιανούς πολιτισμούς.

Οι Πορτογάλοι, χρησιμοποιώντας το στόλο και το πυροβολικό τους, ίδρυσαν μια σειρά οχυρωμένων εμπορικών σταθμών από τις ακτές της Αφρικής και τον Περσικό Κόλπο μέχρι την Ιαπωνία, για να επιβάλουν το εμπόριο τους στον Ινδικό. Έτσι δημιουργήθηκε μια εκτεταμένη αλλά εύθραυστη αποικιακή αυτοκρατορία που εφοδίαζε την Ευρώπη με μπαχαρικά και πολύτιμα μέταλλα. Έστρεψαν, επίσης, το ενδιαφέρον τους οι Πορτογάλοι και προς τη Βραζιλία, όπου ανέπτυξαν φυτείες τσαγιού, κακάου και ζάχαρης, Για να αντιμετωπίσουν την έλλειψη εργατικών χεριών για τις μεγάλες φυτείες εγκαινίασαν το εμπόριο μαύρων από την Αφρική.

Αντίθετα, οι Ισπανοί δημιούργησαν μια ηπειρωτική αυτοκρατορία,

ιδιαίτερα προσοδοφόρα, που εκτεινόταν από το Μπουένος Άιρες ως την Καλιφόρνια. Χωρίς να παραμελήσει την ανάπτυξη φυτειών (κακάο, ζαχαροκάλαμο, ρύζι, καπνός, αμπέλια), η ισπανική διοίκηση ευνοούσε ιδιαίτερα την ανακάλυψη και την εκμετάλλευση ορυχείων μετάλλου. Ο άργυρος αποτελούσε το κυριότερο είδος που μεταφερόταν από τις αποικίες στη μητρόπολη.

Η κυριαρχία όμως των Ισπανών και των Πορτογάλων δεν επρόκειτο να διαρκέσει για πολύ. Όταν, σύντομα, οι Άγγλοι, οι Γάλλοι και οι Ολλανδοί θα διεκδικήσουν μερίδιο από το νέο κόσμο, η Ευρώπη θα εισέλθει στη φάση του αποικιακού ανταγωνισμού και η σύγκρουση θα είναι αναπόφευκτη.

Και με τη βούλλα του πάπα

Το 1493 ο πάπας Αλέξανδρος VI με βούλλα του πρότεινε τη διανομή του κόσμου μεταξύ Πορτογάλων και Ισπανών. Στους τελευταίους θα παραχωρούνταν τα δικαιώματα σε όλες τις ανακαλύψεις που βρίσκονταν 600 περίπου χιλιόμετρα δυτικά των νησιών του Πράσινου Ακρωτηρίου.

Οι Πορτογάλοι διαφώνησαν και ύστερα από σκληρές διαπραγματεύσεις υπογράφηκε το 1494 η Συνθήκη της Τορντεζίλας που μετέθετε τα όρια κυριαρχίας τους 1500 χιλιόμετρα δυτικότερα της αρχικής γραμμής, 47° δυτικά του μεσημβρινού. Έτσι ο κόσμος μοιράστηκε προτού καν ανακαλυφθεί.

Μια φωνή διαμαρτυρίας για την τύχη των ιθαγενών

Οι Ισπανοί βρέθηκαν ανάμεσα στους Ινδιάνους όπως οι λύκοι, οι τίγρεις και τα αιμοβόρα λιοντάρια πεινασμένα για πολλές μέρες. Εδώ και σαράντα χρόνια, δεν κάνουν τίποτα άλλο από να τους κάνουν κομμάτια, να τους τουφεκίζουν, να τους βασανίζουν και να τους εξοντώνουν με τόση ωμότητα, ώστε το νησί Κούβα είναι σήμερα ερημωμένο από κατοίκους...

Αν οι χριστιανοί έχουν καταστρέψει τόσες και τόσες ψυχές, το έκαναν με μοναδικό σκοπό να αποκτήσουν χρυσάφι και να πλουτίσουν όσο το δυνατό γρηγορότερα.

**Απόσπασμα από την αναφορά του
Επισκόπου Βαρθολομαίου Λας
Κάζας προς το βασιλιά της Ισπανίας.**

**Εμπορικός σταθμός των
Πορτογάλων στην Καλκούτα.
Μαδρίτη, Εθνική Βιβλιοθήκη**

Πορτογαλικές και ισπανικές αποικίες. Συνθήκη της Τορντεζίλα.

ε. Η Ευρώπη μετά τις Ανακαλύψεις Οικονομικές μεταβολές

Μια σημαντική συνέπεια των γεωγραφικών ανακαλύψεων ήταν ότι το κέντρο της παγκόσμιας οικονομίας μετατοπίστηκε από τη Μεσόγειο στον Ατλαντικό Ωκεανό και τη Βόρεια θάλασσα. Τα λιμάνια της Σεβίλλης, της Λισαβόνας και της Αμβέρσας απέκτησαν μεγαλύτερη οικονομική δραστηριότητα από εκείνα της Βενετίας και της Γένουας. Με την εξέλιξη αυτή η δυτική και η βόρεια Ευρώπη έγιναν πια το κέντρο των διεθνών εξελίξεων.

Το ασήμι και το χρυσάφι που έφταναν στην Ευρώπη αύξησαν την κυκλοφορία του χρήματος και κατέστησαν το νόμισμα αποκλειστικό ανταλλακτικό μέσο και μέτρο όλων των αξιών. Τα κεφάλαια που συσ-

σωρεύονταν από το εμπόριο άρχισαν να επενδύονται σε διάφορες εμπορικές, τραπεζικές, χρηματιστηριακές και ασφαλιστικές επιχειρήσεις. Έτσι τέθηκαν οι βάσεις του κεφαλαιοκρατικού συστήματος στην Ευρώπη, ενώ η φεουδαρχική δομή της οικονομίας άρχισε να κλονίζεται.

Η βιοτεχνία παρουσίασε σημαντική πρόοδο στους τομείς της υφαντουργίας, της μεταξουργίας και της τυπογραφίας. Στην πρόοδο αυτή συνέβαλε αποφασιστικά και ο σταδιακός παραγκωνισμός των μεσαιωνικών οικονομικών θεσμών, όπως ήταν οι συντεχνίες, που επέβαλλαν περιορισμούς στην ελεύθερη δραστηριότητα του ατόμου.

Παρά την ανάπτυξη της βιοτεχνίας και του εμπορίου, η γεωργία εξακολουθούσε να αποτελεί το θεμέλιο

της οικονομίας. Η γεωργική παραγωγή εμπλουτιζόταν σταδιακά με την καλλιέργεια αποικιακών προϊόντων, άγνωστων μέχρι τώρα στον ευρωπαϊκό χώρο.

Όμως η εισαγωγή μεγάλων ποσοτήτων πολύτιμων μετάλλων στην Ευρώπη προκάλεσε πτώση της τιμής τους, ενώ, αντίθετα, για τους ίδιους λόγους οι τιμές των αγαθών αυξήθηκαν σε πολλές περιπτώσεις κατά 300 % με 400 % στα τέλη του 16ου αιώνα.

Κοινωνικός μετασχηματισμός και ανανέωση της σκέψης

Οι οικονομικές μεταβολές της περιόδου αυτής δρομολόγησαν μια περιορισμένη στην αρχή αλλά ουσιαστική διαφοροποίηση της κοινωνίας. Κύριος μοχλός της διαδι-

κασίας μετασχηματισμού ήταν μια νέα κοινωνική τάξη, η αστική.

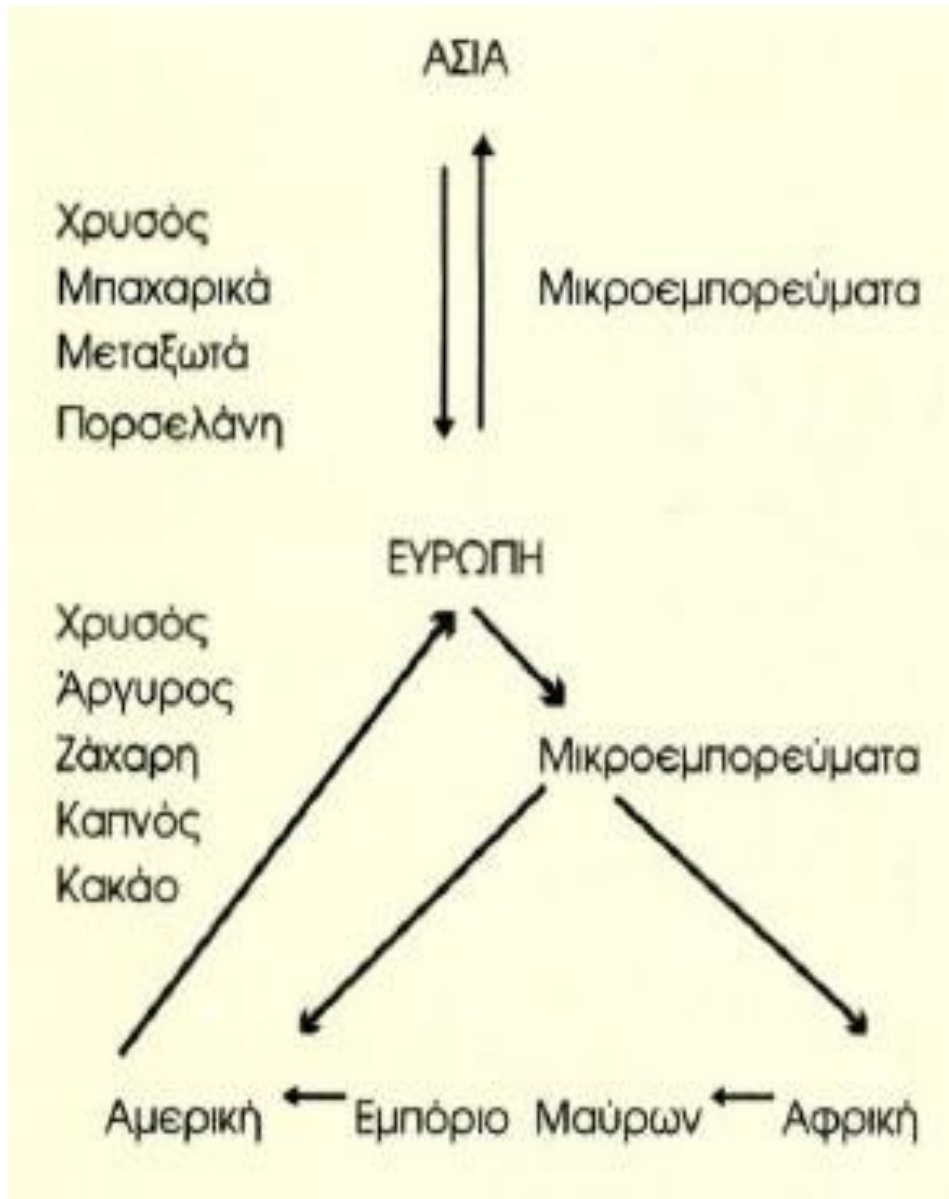
Οι συνέπειες των οικονομικών μεταβολών στις άλλες κοινωνικές ομάδες ποίκιλλαν. Αν για τους χωρικούς η άνοδος των τιμών μπορούσε να έχει θετικά αποτελέσματα, στους ευγενείς και στους εργάτες οι επιπτώσεις ήταν ολέθριες. Γενικά η κοινωνία βρισκόταν σε μια φάση αναπροσαρμογών και έντονων αναταράξεων, καθώς εισερχόταν πια σε μια μακρόχρονη διαδικασία, η οποία επρόκειτο να ωριμάσει το 18ο αιώνα μέσα στο πλαίσιο του Διαφωτισμού. Από την άλλη πλευρά η ανάγκη αντιμετώπισης πρακτικών προβλημάτων, σε συνδυασμό προς τη σύμφυτη με τον άνθρωπο τάση για γνώση, οδήγησε στην ανάπτυξη ποικίλων επιστημονικών κλάδων, όπως της γεωγραφίας, της αστρο-

νομίας, των μαθηματικών, της ζωολογίας, της βοτανικής, της εθνογραφίας και άλλων που διεύρυναν τους πνευματικούς ορίζοντες των ανθρώπων.

Η Ευρώπη εισάγει πολύτιμα μέταλλα, αποικιακά και άλλα προϊόντα από την Ασία και την Αμερική. Από την Αφρική μεταφέρονται δούλοι στην Αμερική για να εργαστούν ως σκλάβοι στις φυτείες (π.χ. καφέ, βαμβακιού) των Ευρωπαίων αποίκων.

Οι ευρωπαϊκές εξαγωγές προς τις άλλες ηπείρους περιορίζονται, αρχικά, σε διάφορα μικροεμπορεύματα (βιοτεχνικά και άλλα).

Η ΕΥΡΩΠΗ ΚΕΝΤΡΟ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ

ΟΙ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ ΑΡΓΥΡΟΥ ΤΗΣ ΙΣΠΑΝΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΜΕΡΙΚΗ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΧΙΛΙΟΓΡΑΜΜΑ

1540-1550 17500

1550-1560 30000

1560-1570 94000

1570-1580 100000

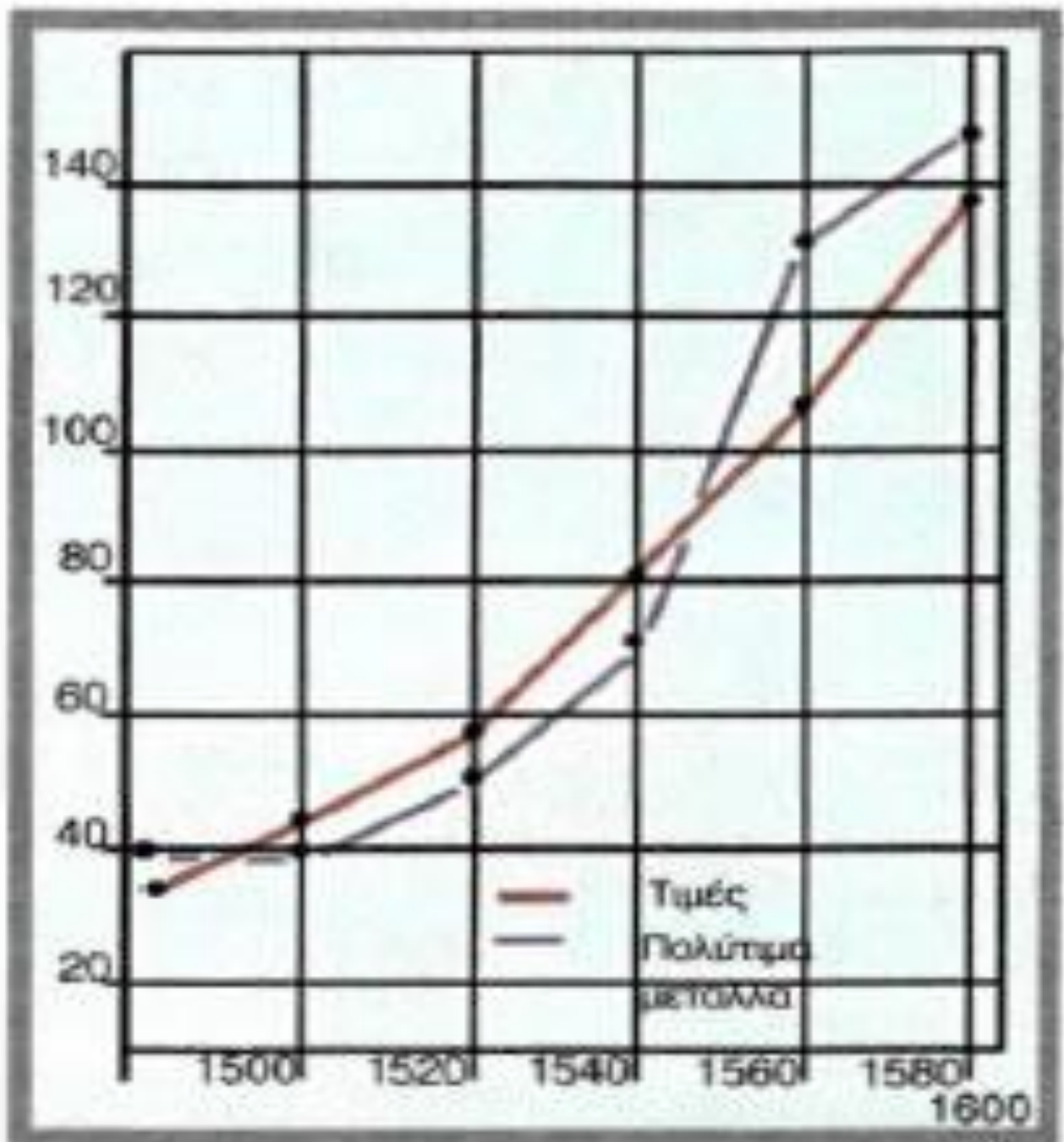
1580-1590 200000

1590-1600 270000

Η σχετικότητα των πραγμάτων

Καθένας ονομάζει βαρβαρότητα αυτό που ο ίδιος δε συνηθίζει. Το ίδιο νομίζουμε ότι δεν είναι αληθινό παρά αυτό που μας έχει δώσει η παιδεία μας και οι παραδόσεις του τόπου μας.

Μ. Μονταίνι (Michel Montaigne, 1533-1592), Δοκίμια.

Η εισαγωγή πολύτιμων μετάλλων προκαλεί αφενός την ανάπτυξη τον εμπορίου και αφετέρου υποτίμηση του νομίσματος και αύξηση των τιμών.

**Ο απολογισμός της ημέρας από έναν
τραπεζίτη και τη γυναίκα τον.
Πίνακας (1538) του Ραϋμερσβέλλε
(Martinus van Reymerswaele).
Μουσείο Φλωρεντίας.**

Ερωτήσεις

1. Για ποιους λόγους, κατά τη γνώμη σας, οι Πορτογάλοι και οι Ισπανοί έσπευσαν να μοιράσουν το Νέο κόσμο;

2. Να ταξινομήσετε τα αποτελέσματα (οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά) των Ανακαλύψεων και να τα αξιολογήσετε βασιζόμενοι και στα σχετικά παραθέματα.

4. Θρησκευτική μεταρρύθμιση (1517-1555)

α. Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία σε κρίση

Ήδη από τα τέλη του Μεσαίωνα το ηθικό κύρος της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας ανάμεσα στους πιστούς άρχισε να υποχωρεί. Όλο και περισσότερες διαμαρτυρίες διατυπώνονταν για τη διοικητική ανεπάρκεια, την υπερβολική πολυτέλεια της αυλής και την ηθική ακόμη διαφθορά πολλών από τους εκκλησιαστικούς αξιωματούχους. Σε μια εποχή, κατά την οποία νέοι κοινωνικοί, οικονομικοί και πνευματικοί ορίζοντες ανοίγονταν στους Ευρωπαίους, η πλειονότητα του κλήρου, ιδίως του κατώτερου, ζούσε μέσα στην αμάθεια και η Εκκλησία εξακολουθούσε να ελέγχει τους πιστούς

με τη διαρκή απειλή του κακού και να εφευρίσκει τρόπους άφεσης των αμαρτιών, μεταξύ των οποίων και τα έγγραφα άφεσης αμαρτιών, τα λεγόμενα συγχωροχάρτια.

Η αντίδραση στις αδυναμίες αυτές της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας δεν άργησε να εκδηλωθεί από τους φορείς του ανθρωπιστικού κινήματος. Αυτοί έθεσαν ως στόχο την αναζήτηση του αυθεντικού πνεύματος του Χριστιανισμού στη μελέτη της Αγίας Γραφής, χωρίς τις παρερμηνείες των σχολιαστών του Μεσαίωνα. Προϋπόθεση της αναζήτησης αυτής ήταν η άμεση επαφή με ιερά κείμενα, την οποία κατέστησαν δυνατή η πρόοδος της τυπογραφίας και οι μεταφράσεις της Αγίας Γραφής σε λαϊκή γλώσσα ήδη από το πρώτο μισό του 16ου αιώνα.

Η κρίση στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία ήταν φαινόμενο σύνθετο και συνδεόταν με το πνεύμα της Αναγέννησης. Για το λόγο αυτό, εκτός από τη βασική θρησκευτική διάστασή του, έλαβε επίσης κοινωνικό και πολιτικό χαρακτήρα, όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια.

Οι αδυναμίες της Εκκλησίας

Οι πάπες που δείχνουν τόση ενεργητικότητα στο να συγκεντρώνουν χρήματα, αναθέτουν ευχαρίστως κάθε αποστολική εργασία στους επισκόπους, οι επίσκοποι στους ιερείς, οι ιερείς στους διάκους, οι διάκoi στους περιπλανώμενους μοναχούς και αυτοί εγκαταλείπουν τα πρόβατα του Χριστού σε ανθρω-

πους που η μόνη τους ικανότητα είναι να τα γδέρνουν.

Έρασμος, Μωρίας Εγκώμιο (1515).

Συγχωροχάρτια

Για τον άνθρωπο του Μεσαίωνα ο φόβος της αμαρτίας ήταν διάχυτος παντού και για το λόγο αυτό αναζητούσε εναγωνίως τρόπους απαλλαγής του από αυτήν. Ως μοναδική σωτηρία της ψυχής εθεωρείτο η άφεση αμαρτιών, την οποία οι μεν πιστοί είχαν αναγάγει λόγω θρησκευτησίας σε σκοπό της ζωής τους, η δε Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία σε μέσο αναπαραγωγής της κοσμικής εξουσίας της και πλουτισμού.

Τα συγχωροχάρτια ήταν γραπτή άφεση αμαρτιών που παραχωρούσε η Εκκλησία στους πιστούς κατά το Μεσαίωνα έναντι χρηματικής προσφοράς, η πώλησή τους όμως έλαβε τη μορφή γενικευμένου φαινομένου το 16ο αιώνα.

Η επιστροφή στη Βίβλο

Είμαι απόλυτα αντίθετος με την άποψη εκείνων που δε θέλουν να μεταφραστεί η Βίβλος στη λαϊκή γλώσσα για να διαβάζεται από τους ανθρώπους του λαού, ωσάν να ήταν τόσο δυσνόητη η διδασκαλία του Χριστού, ώστε μόνο μια χούφτα θεολόγων να μπορούσε να την κατανοήσει, ή ωσάν η χριστιανική

**θρησκεία να στηριζόταν στην αμά-
θεια. Θα ήθελα ακόμα και οι πιο τα-
πεινές γυναίκες να διαβάζουν τα
Ευαγγέλια και τις Επιστολές του α-
ποστόλου Παύλου. Έπειτα, θα επι-
θυμούσα αυτό το βιβλίο να μετα-
φραστεί σε όλες τις γλώσσες, ώστε
οι Σκοτσέζοι, οι Ιρλανδοί, αλλά επί-
σης και οι Τούρκοι και οι Σαρακηνοί
να είναι σε θέση να το διαβάζουν
και να το γνωρίζουν.**

**Έρασμος, Πρόλογος στην Καινή
Διαθήκη, 1516.**

Η εμπορευματοποίηση της αγωνίας των Χριστιανών. Διακοσμητικό σχέδιο από το βιβλίο του Εράσμου, Μωρίας Εγκώμιο (1515).

β. Η Μεταρρύθμιση του Λουθήρου

Η αντίδραση στις αδυναμίες της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας εκδηλωνόταν περισσότερο στις γερμανικές χώρες. Στον πληθυσμό προκαλούσε μεγάλη δυσαρέσκεια η οικονομική επιβάρυνση που υφίστατο από την Εκκλησία με σκοπό την ανέγερση μεγαλοπρεπών οικοδομημάτων στη Ρώμη. Στη λαϊκή αυτή δυσαρέσκεια πρέπει να προσθέσουμε και την προσπάθεια των Γερμανών ηγεμόνων να απαλλαγούν από την παπική επιρροή και την επικυριαρχία του αυτοκράτορα.

Η αφορμή δόθηκε το 1515, όταν ο πάπας Λέων Γ έδωσε την άδεια για μαζική έκδοση και πώληση εγγράφων άφεσης αμαρτιών (συγχωροχαρτιών). Ο εμπορευματοποιημέ-

νος τρόπος διάθεσης τους από τον μοναχό Τέτζελ στη Γερμανία και η διακήρυξή του ότι «μόλις ακουστεί ο ήχος από τα χρήματα που δίνονται για το συγχωροχάρτι, οι ψυχές μεταπηδούν από το Καθατήριο στον Παράδεισο», προκάλεσαν την έντονη αντίδραση του γερμανού μοναχού και θεολόγου **Μαρτίνου Λουθήρου.**

Ο Λούθηρος διαμαρτυρόμενος θυροκόλλησε, τον Οκτώβριο του 1517, σε εκκλησία της Βιτεμβέργης έναν κατάλογο από 95 θέσεις, δηλαδή επιχειρήματα που καταδίκάζαν τα συγχωροχάρτια και αμφισβητούσαν τις παπικές απόψεις και σε άλλα δογματικά ζητήματα. Ο πάπας αντέδρασε αφορίζοντας τον Λούθηρο ως αιρετικό. Ο Λούθηρος όμως έκαψε δημόσια το έγγραφο (βούλλα)* του αφορισμού του

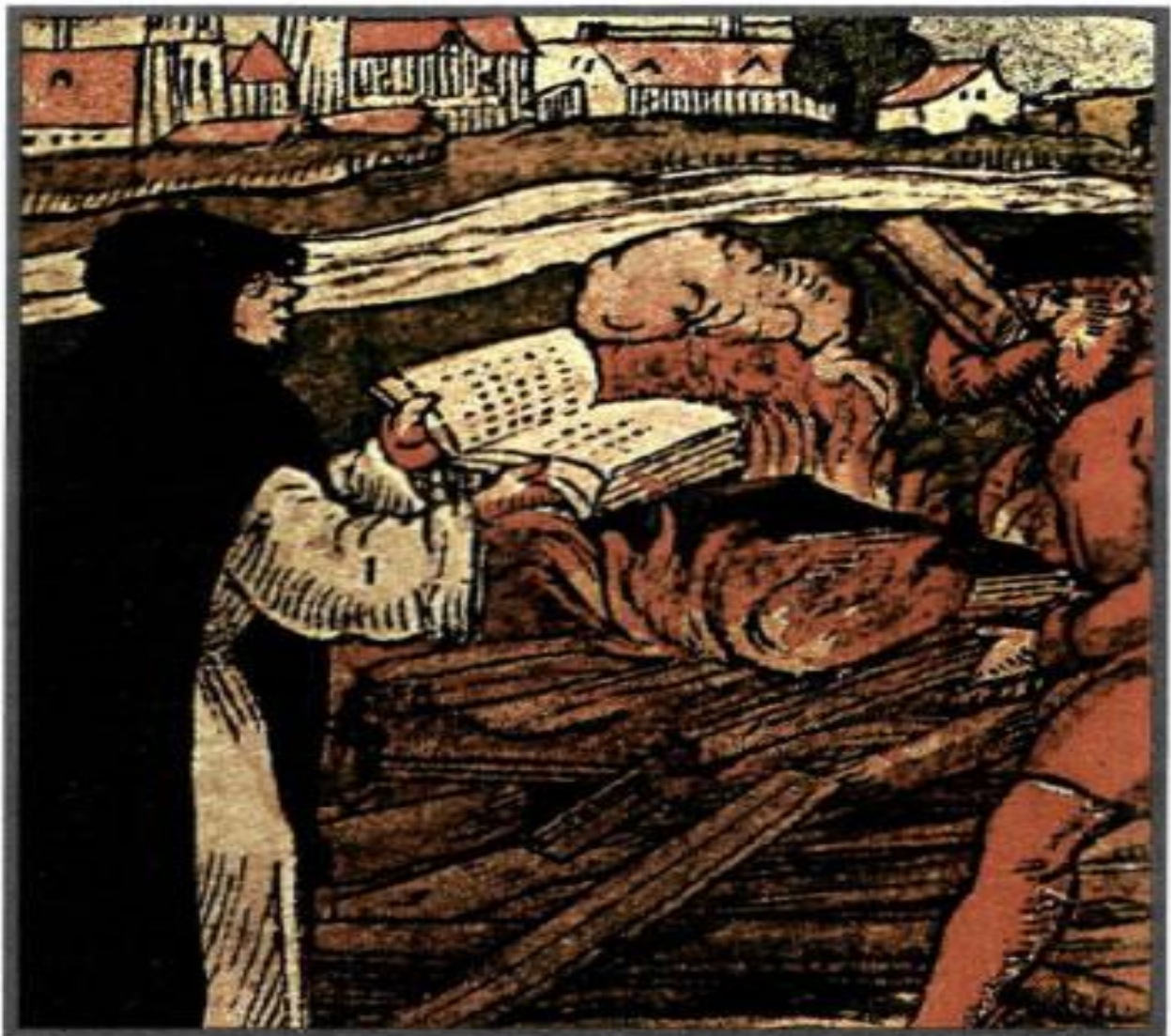
(1520). Η θρησκευτική αυτή διαμάχη θορύβησε τον αυτοκράτορα της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (Γερμανίας) Κάρολο Ε', ο οποίος, φοβούμενος διάσπαση της ενότητας των γερμανικών χωρών, κάλεσε τον Λούθηρο να απολογηθεί ενώπιον της Δίαιτας* στην πόλη Βορμς (Worms). Όταν ο Λούθηρος αρνήθηκε να αναιρέσει τις απόψεις του, η Δίαιτα τον καταδίκασε ως αιρετικό και τον έθεσε εκτός νόμου. Ο Λούθηρος σώθηκε τότε χάρη στην επέμβαση του εκλέκτορα της Σαξονίας*, ο οποίος τον έκρυψε στον πύργο του, στο Βάρτμπουργκ.

Το κήρυγμα του Λουθήρου, ως τοπικό θρησκευτικό κίνημα, αλλά και ως πυρήνας μιας ευρύτερης μεταρρυθμιστικής έκρηξης, είχε αποφασιστική επίδραση στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική πραγ-

ματικότητα, όχι μόνον της Γερμανίας αλλά και ολόκληρης της Ευρώπης. Όταν το 1529 η Δίαιτα αποκήρυξε το Λουθηρανισμό, οι γερμανοί ηγεμόνες που ήταν οπαδοί του Λουθήρου αντιτάχθηκαν και διαμαρτυρήθηκαν για τη δίωξη των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων. Η διαμαρτυρία αυτή, από την οποία ονομάστηκαν και προτεστάντες ή διαμαρτυρόμενοι (από το λατινικό ρήμα *protestor*: διαμαρτύρομαι), δεν είχε κανένα αποτέλεσμα. Τον επόμενο χρόνο υπέβαλαν στη Δίαιτα που συγκλήθηκε στην γερμανική πόλη Αυγούστα υπόμνημα με τις βασικές αρχές του λουθηρανισμού, γνωστό ως Ομολογία της Αυγούστας (1530).

Η αναμενόμενη σύγκρουση των μεταρρυθμιστών με τις αυτοκρατορικές δυνάμεις εκδηλώθηκε τελικά

και έλαβε τη μορφή γενικευμένου εμφυλίου πολέμου. Στο τέλος ο αυτοκράτορας αναγκάστηκε να συμβιβαστεί με την Ειρήνη της Αυγούστας (1555), η οποία αναγνώριζε τη νομιμότητα του Λουθηρανισμού και το δικαίωμα κάθε ηγεμόνα να επιβάλλει στην περιοχή της δικαιοδοσίας του το δόγμα που επιθυμούσε. Με τη συνθήκη αυτή η Γερμανία διαιρέθηκε σε κράτη καθολικά και διαμαρτυρόμενα.

**Ο Λούθηρος συνοδευόμενος από
πλήθος μαθητών του καίει τη βούλλα
του πάπα στις 10 Δεκεμβρίου του
1520 στην πλατεία της Βιτεμβέργης.
Γκραβούρα του 16ου αι. Παρίσι,
Εθνική Βιβλιοθήκη.**

Το προανάκρουσμα της Μεταρρύθμισης

Μερικές από τις θέσεις του Λουθήρου 27. Διδάσκουν ανθρώπινα επινοήματα, όσοι υποστηρίζουν ότι μόλις ακουστεί ο ήχος των χρημάτων στα χρηματοκιβώτιά τους, η ψυχή μεταπηδά στον παράδεισο. 37. Κάθε γνήσιος Χριστιανός, ζωντανός ή νεκρός, μετέχει σε όλα τα αγαθά του Χριστού και της Εκκλησίας, με τη βοήθεια της θείας χάρης του Θεού και χωρίς συγχωροχάρτια.

Τα βασικά σημεία της διδασκαλίας του Λουθήρου

Μόνο η πίστη οδηγεί στη σωτηρία της ψυχής και, επομένως, οι εξωτερικοί λατρευτικοί τύποι (όπως νηστεία, προσευχή) δεν έχουν καμιά ουσιαστική αξία.

- Η σωτηρία είναι αποκλειστικό δώρο του Θεού, της θείας χάρης.**
- Η προσευχή είναι το μόνο μέσο για την επικοινωνία με το Θεό.**
- Η Αγία Γραφή αποτελεί τη μόνη αυθεντία.**

γ. Η διάδοση της Μεταρρύθμισης

Βαθμιαία η Μεταρρύθμιση διαδόθηκε και έξω από το γερμανικό χώρο, με ποικίλες παραλλαγές και κυρίως με τον Καλβινισμό και τον Αγγλικανισμό. Ο Λουθηρανισμός επεκτάθηκε σύντομα και στις σκανδιναβικές χώρες, ενώ στην Ελβετία εκδηλώθηκε μεταρρυθμιστική κίνηση από τον εφημέριο του καθεδρικού ναού της Ζυρίχης Ζβίγγλιο (1484-1531). Η αντίδραση όμως από τους καθολικούς ήταν τόσο σφοδρή, που έφτασε μέχρι την ένοπλη σύγκρουση κατά την οποία σκοτώθηκε ο Ζβίγγλιος.

Πιο οργανωμένη και πιο σημαντική μεταρρυθμιστική προσπάθεια ήταν εκείνη που οργανώθηκε στη Γενεύη της Ελβετίας από τον Ιωάν-

νη Καλβίνο (1509-1564). Ο Καλβινισμός διαδόθηκε κυρίως στη Γαλλία, στις Κάτω Χώρες, στην Ελβετία και στη Σκωτία. Συνάντησε όμως σφοδρή αντίδραση από τους ηγεμόνες των δύο πρώτων χωρών, οι οποίοι τον θεωρούσαν ως διασπαστικό στοιχείο. Μάλιστα οι βασιλείς της Γαλλίας, στην προσπάθειά τους να δημιουργήσουν ένα απόλυτα συγκεντρωτικό κράτος και να ανυψώσουν το γόητρο της χώρας στον ευρωπαϊκό χώρο, στράφηκαν με ιδιαίτερη βιαιότητα εναντίον των Ουγενότων, των Γάλλων καλβινιστών, με αποκορύφωμα τη σφαγή 2 χιλιάδων ανθρώπων στο Παρίσι τη Νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου (24 Αυγούστου 1572). Η νύκτα εκείνη αποτέλεσε την τραγικότερη σελίδα της ιστορίας των θρησκευτικών πολέμων στη Γαλλία.

Στην Αγγλία η τάση για ανεξαρτητοποίηση από την παπική επιρροή χρονολογείται από τότε που ο Ιωάννης Ουίκλιφ (1320-1384) χαρακτηρίστηκε ως αιρετικός, και ενδυναμώθηκε με την επίδραση του χριστιανικού ανθρωπισμού. Μια διαμάχη του βασιλιά Ερρίκου του Η' (1534-1547) με τον πάπα για προσωπικούς λόγους στάθηκε η αφορμή για την οριστική ρήξη της εκκλησίας της Αγγλίας με τη Ρώμη (1534) και η αφετηρία της αγγλικανικής μεταρρύθμισης που είχε χαρακτήρα θρησκευτικό, πνευματικό και πολιτικό. Η μεταρρύθμιση αυτή δεν αποτέλούσε ιδιαίτερο δόγμα, αλλά συνδύασε στοιχεία του Λουθηρανισμού και του Καλβινισμού. Αργότερα, στα χρόνια των διαδόχων του Ερρίκου, εδραιώθηκε η Αγγλικανική

Εκκλησία, η οποία ήταν η μόνη που αναγνωριζόταν από το κράτος.

Ο Ιωάννης Καλβίνος. Παρίσι, Ίδρυμα Ιστορίας τον Προτεσταντισμού.

Θεμελιώδης αρχή της Καλβινικής διδασκαλίας

Ονομάζουμε απόλυτο προορισμό το προαιώνιο σχέδιο του θεού, που μ' αυτό καθόρισε την τύχη του κάθε ανθρώπου. Γιατί δε δημιουργεί όλους τους ανθρώπους κάτω από τις ίδιες συνθήκες, αλλά άλλους τους προορίζει για την αιώνια ζωή και άλλους για την αιώνια καταδίκη. Έτσι, ανάλογα με το σχέδιο του Θεού, τονίζουμε ότι άλλοι άνθρωποι είναι πλασμένοι για τη ζωή και άλλοι για το θάνατο...

Αυτούς που ο θεός καλεί στη σωτηρία, τους καλεί από δική του ευσπλαχνία, και όχι επειδή το αξίζουν.

Αντίθετα κανείς από αυτούς που προορίζονται για την αιώνια καταδίκη δεν μπορεί να σωθεί. Αυτό

το έχει κρίνει η κρυφή και ανεξιχνίαστη δικαιοσύνη του θεού.

**Ιωάννης Καλβίνος, Χριστιανική
Διδασκαλία, VII.**

**Η νύκτα του Αγίου Βαρθολομαίου,
24 Αυγούστου 1572. Πίνακας του
François Dubois (16ος αι.). Μουσείο
της Λωζάνης.**

δ. Η Αντιμεταρρύθμιση

Καθώς η Καθολική Εκκλησία έβλεπε τη θρησκευτική και την πολιτική επιρροή της να συρρικνώνονται δραματικά, αποφάσισε να αντιδράσει δυναμικά, λαμβάνοντας τα παρακάτω μέτρα:

Τα μοναχικά τάγματα: Η αναδιοργάνωση των μοναχικών ταγμάτων και η ίδρυση νέων κρίθηκε ως το πλέον αποτελεσματικό μέτρο. Έργο των ταγμάτων αυτών ήταν να βοηθήσουν την πνευματική και ιδεολογική επιβολή του καθολικισμού με την άσκηση συνεχούς προπαγάνδας μέσω της ίδρυσης και διαχείρισης εκπαιδευτηρίων, νοσοκομείων και άλλων φιλανθρωπικών ιδρυμάτων και της έκδοσης βιβλίων.

Η Ιερά Εξέταση: Παράλληλα, επιχειρήθηκε η καταστολή των με-

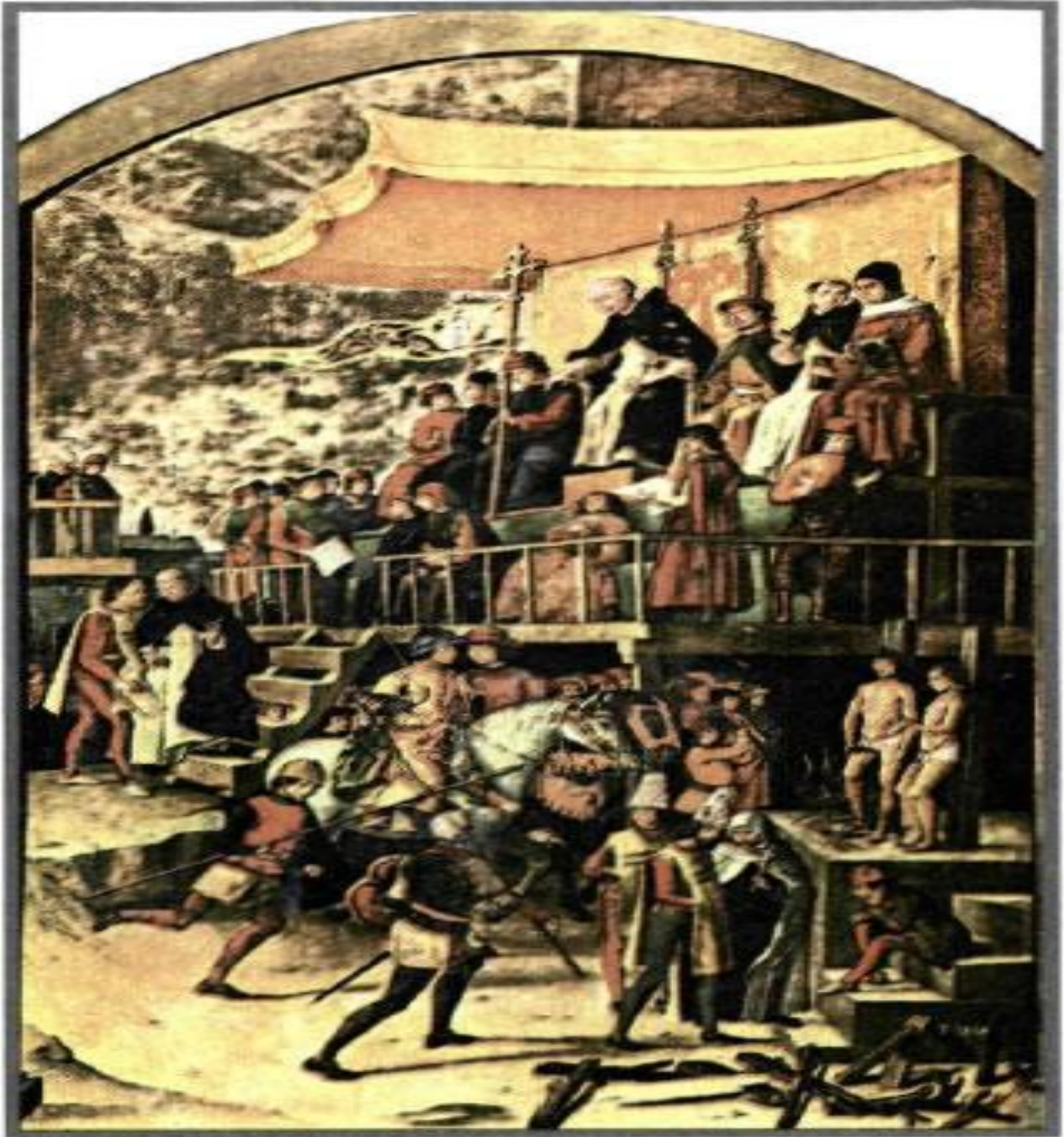
ταρρυθμιστικών ιδεών με την αναδιοργάνωση της Ιεράς Εξέτασης, ενός μεσαιωνικού θεσμού που είχε πέσει σε αχρηστία. Οι ιεροεξεταστές, προκειμένου να κάμψουν το φρόνημα των μεταρρυθμιστών ή αιρετικών, κατά την άποψη της Καθολικής Εκκλησίας, μετέρχονταν κάθε μέσο, συμπεριλαμβανομένων παντός είδους βασανιστηρίων και της καύσης πάνω στην πυρά (autodafe).

Η λογοκρισία: Επειδή στη διάδοση των μεταρρυθμιστικών ιδεών η συμβολή του βιβλίου ήταν αποφασιστική, η Καθολική Εκκλησία ίδρυσε στη Ρώμη ένα Συμβούλιο Λογοκρισίας, με έργο να συντάσσει κατά διαστήματα έναν κατάλογο απαγορευμένων βιβλίων (Index Librorum Prohibitorum), όχι μόνο θεολογικών αλλά και φιλολογικών ή επι-,

στημονικών που κατά την άποψη της Εκκλησίας περιείχαν αιρετικές θέσεις.

Η Σύνοδος του Τρέντο (1545-1563)

Η Καθολική Εκκλησία δεν περιορίστηκε μόνο στη λήψη κατασταλτικών μέτρων εναντίον των μεταρρυθμιστών, αλλά προχώρησε και στη θεραπεία των αδυναμιών της, οι οποίες είχαν προκαλέσει τη Μεταρρύθμιση. Το έργο της ηθικοπνευματικής ανασυγκρότησης και της αποσαφήνισης του καθολικού δόγματος ανέλαβε η Σύνοδος του Τρέντο, που συγκλήθηκε το 1545.

**Σκηνή από καύση στην πυρά.
Πίνακας του Πέντρο Μπερρουγκέτε
(Pedro Berruguete, 1504). Μαδρίτη,
Μουσείο Prado**

ε. Οι συνέπειες της Μεταρρύθμισης

Η Μεταρρύθμιση σήμανε το τέλος της θρησκευτικής ενότητας της Ευρώπης και την αλλαγή του χάρτη της μέσα από μακροχρόνιες και οδυνηρές συγκρούσεις. Η Ευρώπη χωρίστηκε σε τμήματα με διαφορετικό ιδεολογικοπολιτικό προσανατολισμό. Το μεταρρυθμιστικό κίνημα συνδέθηκε επίσης με τη διαδικασία διαμόρφωσης εθνικών ταυτοτήτων. Πράγματι, στο δεύτερο μισό του 16ου αιώνα η Γαλλία κλονίζεται από θρησκευτικές διαμάχες, καθώς οι βασιλείς της προσπαθούν να διατηρήσουν την ενότητα της χώρας και η καλβινιστική Ολλανδία αποσπάται από την καθολική Ισπανία. Το 17ο αιώνα η προσπάθεια των γερμανών αυτοκρατόρων να ανασυγκροτήσουν ενιαίο κράτος μέσω

της επιβολής του Καθολικισμού με δυναμικό τρόπο, προκάλεσε πανευρωπαϊκό πόλεμο, τον Τριακονταετή (1618-1648).

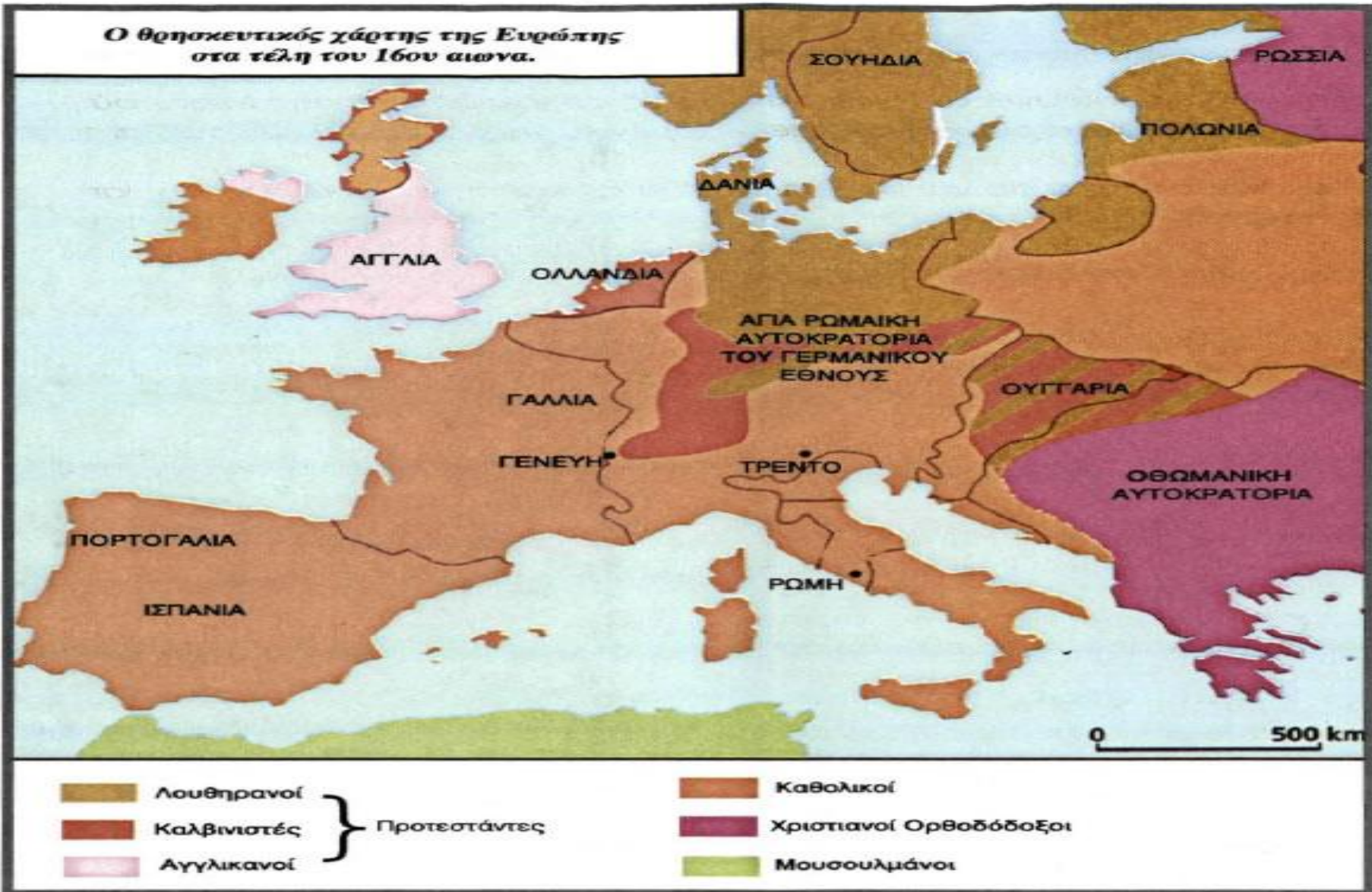
Η Μεταρρύθμιση και κυρίως ο Καλβινισμός, όπου επικράτησε, καθώς διακρινόταν από δημοκρατικό πνεύμα και υποστήριζε την ελευθερία της ατομικής δραστηριότητας, συνέβαλε στην ανάπτυξη του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος και του κεφαλαιοκρατικού συστήματος.

Άλλωστε δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι χώρες όπως η Ολλανδία, η Αγγλία και οι Η.Π.Α πρωτοστάτησαν στις πολιτειακές μεταβολές και στις γενικότερες εξελίξεις, σε αντίθεση με τις καθολικές χώρες, όπως η Ισπανία, η Πορτογαλία και η Ιταλία, που παρουσίασαν σημαντική υστέρηση. Είναι χαρακτηριστικό το ότι η Γαλλία χρειάστηκε τη μεγάλη

Επανάσταση του 1789, για να μπορέσει να παρακολουθήσει τους αναπτυξιακούς ρυθμούς της Αγγλίας.

Γενικά, η Μεταρρύθμιση, με αφετηρία την αυτονομία στη δράση του ατόμου, επέφερε σημαντικές μεταβολές στη νοοτροπία και στις κοινωνικές σχέσεις. Τα νέα πολιτισμικά δεδομένα δημιούργησαν νέα ρεύματα στις επιστήμες, στα γράμματα και στις τέχνες, ενώ διαδόθηκε η παιδεία τόσο από τους διαμαρτυρόμενους όσο και από τους καθολικούς.

Ο θρησκευτικός χάρτης της Ευρώπης
στα τέλη του 16ου αιώνα.

Ερωτήσεις

1. Ποια η συμβολή του ανθρωπιστικού κινήματος στην εκδήλωση της Μεταρρύθμισης και πώς επέδρασε στη διαμόρφωση του περιεχομένου της; Συμβουλευτείτε και το σχετικό παράθεμα.

2. Να σχολιάσετε τη γκραβούρα που απεικονίζει την καύση της βούλλας του πάπα από τον Λούθηρο επισημαίνοντας αφενός τους λόγους της δημόσιας καύσης του παπικού εγγράφου και αφετέρου το συμβολισμό αυτής της ενέργειας. Ποιος τίτλος θα ταίριαζε, κατά τη γνώμη σας, στην εικόνα αυτή;

3. Να αξιολογήσετε την αποτελεσματικότητα των μέτρων με τα ο-

ποία η Καθολική Εκκλησία αντιμετώπισε τη Μεταρρύθμιση.

4. Να σχολιάσετε τις συνέπειες της Μεταρρύθμισης – Αντιμεταρρύθμισης για την Ευρώπη και ολόκληρο τον κόσμο.

Περιεχόμενα

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ ΚΟΣΜΟΥ (565-1815)

- V. Ο ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ, ΤΕΧΝΟ-
ΛΟΓΙΑ, ΤΕΧΝΗ (συνέχεια)**
- 2. Ο ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΣ ΔΥΤΙΚΟΣ
ΚΟΣΜΟΣ..... 6**
- 3. Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ
ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΣΤΟΥΣ ΒΑΛΚΑΝΙ-
ΚΟΥΣ ΛΑΟΥΣ ΚΑΙ ΤΗ ΡΩΣΙΑ..47**

4. Ο ΑΡΑΒΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ.....56

**VI.ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑ-
ΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΑΝΑΚΑ-
ΛΥΨΕΙΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΩΡΩΝ ΩΣ ΤΗ
ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΕΣΤΦΑΛΙΑΣ**

(1453-1648)

- 1. ΑΠΟ ΤΟ ΜΕΣΑΙΩΝΑ ΣΤΟΥΣ ΝΕ-
ΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ.....73**
- 2. ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙ-
ΣΜΟΣ.....81**
- 3. ΟΙ ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΙΣ 104**
- 4. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ
(1517-1555)..... 141**

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο, θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7, του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α΄).

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.